

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

HERSTART EN OP DE RAILS

Utrecht, juli 2010

INHOUD

Samenvatting

1	Inleiding en onderzoeksopzet 7
1.1	Onderzoeksopzet 7
1.2	Opbouw van het rapport 9
2	Achtergronden Herstart en Op de Rails 10
2.1	Aanleiding en doelstelling van Herstart en Op de Rails 10
2.2	De leerlingen in Herstart en Op de Rails 11
2.3	Effectiviteit van Herstart en Op de Rails 13
2.4	Reboundvoorzieningen vergeleken met Herstart en Op de Rails 13
2.5	De effectiviteit van voorzieningen buiten het regulier onderwijs in het algemeen 15
3	De opvang van leerlingen in Herstart en Op de Rails 16
3.1	Locaties, leerlingen en personeel 16
3.2	Aanbod 18
3.3	Onderwijstijd 20
3.4	Pedagogisch-didactisch handelen 21
3.5	Leerlingenzorg en handelingsplanning 23
3.6	Schoolklimaat en sociale veiligheid 26
3.7	Kwaliteitszorg 27
3.8	Totaalbeeld locaties 27
4	Effecten van Herstart en Op de Rails 28
4.1	Verblijfsduur 28
4.2	Doelen stellen en indiceren 28
4.3	Functioneren na het verblijf op de locatie 29
4.4	Effecten in breder perspectief 29
4.5	Totaalindruk inspectie en effectiviteit 30
5	Mening van leerlingen over Herstart en Op de Rails 31
5.1	Voorgeschiedenis van de leerlingen 31
5.2	Mening van leerlingen over de projecten 33
6	Conclusies en discussie 35
6.1	Resultaten per onderzoeksvraag 35
6.2	Herstart en Op de Rails in de context van Passend onderwijs 37
Bijlage(n)	
I	Overzicht van onderzochte locaties 43
II	Gesprekspunten 44

Samenvatting

De Inspectie van het Onderwijs publiceerde in 2007 een rapport over de kwaliteit van het onderwijs in cluster 4-scholen (Inspectie van het Onderwijs, 2007c). In dat rapport werd ook onderzoek naar de projecten Herstart en Op de Rails aangekondigd. In 2008 bezocht de inspectie in het kader hiervan dertien projectlocaties, die een of beide projecten verzorgen. De locaties horen bij twaalf verschillende regionale expertisecentra.

Het project Herstart is in 2004 begonnen op initiatief van het ministerie van OCW. Doel is leerlingen die thuiszitten weer in het onderwijs terug te brengen. Het project richt zich op leerplichtige leerlingen van vijf tot achttien jaar, die meer dan vier weken thuiszitten zonder uitzicht op plaatsing op een school en die bekend zijn bij een leerplichtambtenaar. De leerlingen hebben geen indicatie voor het speciaal onderwijs en zitten ook niet in een indicatietraject. In een programma van maximaal zestien weken (oorspronkelijk twaalf, maar dit bleek te kort te zijn) leren ze weer naar school te gaan (regulier of speciaal onderwijs). Leerlingen blijven, als ze ingeschreven zijn bij een school, daar ook ingeschreven tijdens de Herstartperiode. Regionale expertisecentra zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van Herstart. Het ministerie van OCW financierde vanaf het begin van het project 170 plaatsen op jaarbasis, waarop in principe ongeveer drie keer zo veel leerlingen geplaatst kunnen worden. Herstart bereikte in het vierde projectjaar 481 leerlingen, verspreid over ruim vijftig projectlocaties (Kwant, 2009a).

Het project Op de Rails is in 2005 geïnitieerd door het ministerie van OCW. Voor de uitvoering van dit project zijn regionale expertisecentra verantwoordelijk. De doelgroep bestaat uit leerplichtige leerlingen van tien jaar en ouder die de veiligheid op hun school in gevaar brengen; er is plaats voor duizend leerlingen per jaar. Doel is hen, na een programma van maximaal een jaar, zo mogelijk terug te leiden naar het regulier onderwijs; anders volgt plaatsing in het speciaal onderwijs.

De leerlingen hebben gedragsproblemen die bij aanmelding voor het project niet te herleiden zijn tot een geclassificeerde stoornis. Ze hebben geen indicatie voor het speciaal onderwijs en zitten ook niet in een indicatietraject. Ze krijgen een projectplaatsing bij een school voor cluster 4. In het eerste projectjaar bereikte Op de Rails 431 leerlingen (Kwant, 2007). In de daarop volgende twee jaren gaat het om 2.275 leerlingen. (Kwant, 2009b).

Uit rapportages (Kwant, 2007; 2008; 2009) blijkt dat de leerlingen die aan de projecten deelnemen, gemiddeld veertien jaar oud zijn en uit het vmbo komen. Jongens zijn oververtegenwoordigd. De helft van de Herstart- en Op de Rails-leerlingen heeft een spijbelverleden. Praktisch alle leerlingen hebben al contact met hulpverleners, voor hen persoonlijk of voor het gezin. In termen van het rapport van de WRR (2009) over voortijdig schoolverlaters kunnen deze leerlingen als 'overbelasten' gekenschetst worden.

Onderzoeksopzet

In het onderzoek staan de volgende drie vragen centraal:

1. Hoe vangen de locaties Herstart- en Op de Rails-leerlingen op?
2. Welke resultaten bereiken de locaties met leerlingen?

3. Wat vinden leerlingen van de opvang, in vergelijking tot hun laatst bezochte school?

De eerste onderzoeksvraag is inventariserend van aard. Omdat de vormgeving van de opvang van Herstart- en Op de Rails-leerlingen vrij is, wilde de inspectie in de eerste plaats inventariseren hoe de locaties de opvang in de praktijk invullen. De tweede onderzoeksvraag vloeit voort uit de hoofddoelstelling van beide projecten: het vinden van een passende plek voor het vervolgen van de schoolloopbaan en de terugkeer van leerlingen naar het onderwijs. De derde onderzoeksvraag is verdiepend van aard en richt zich op de leerlingen die op de projectlocaties verblijven. Deze vraag betreft hun mening over de opvang die daar geboden wordt, in vergelijking met de schoolse situatie die ze achter de rug hebben.

Overlappende doelgroepen en strategisch gedrag van scholen

De inspectie constateert op basis van de locatiebezoeken dat de criteria voor toeleiding in theorie duidelijk zijn, maar dat leerlingen er in de praktijk niet altijd aan voldoen. Zo hebben niet alle Herstart-leerlingen vier weken thuisgezeten, terwijl sommige Op de Rails-leerlingen maar liefst vijf maanden thuiszaten. De plaatsing in het ene of het andere project kan voor een leerling grote gevolgen hebben.

Plaatsing in Op de Rails betekent een veel langere onderbreking van de reguliere schoolloopbaan (een jaar) dan plaatsing in Herstart (een paar maanden). Een goede toeleiding is daarom van groot belang.

De dossiervorming op de aanleverende scholen laat volgens het personeel op de projectlocaties regelmatig te wensen over. De inspectie heeft dit door analyse van dossiers eveneens vastgesteld. Veel dossiers bevatten nauwelijks informatie over de problemen op de school van herkomst en vaak is niet duidelijk wat de school geprobeerd heeft om de problemen zelf op te lossen.

Betrokkenen wijzen bovendien op strategisch gedrag van scholen voor voortgezet onderwijs. Scholen zien leerlingen bijvoorbeeld soms liever in Op de Rails terechtkomen dan in Herstart, omdat ze leerlingen dan meteen uit kunnen schrijven. Vanaf 2009 is deze uitschrijving geen verplichting meer (Kwant, 2009b). Ook verwijzen scholen leerlingen naar Op de Rails van wie volgens de gesprekspartners allang duidelijk is dat ze naar het speciaal onderwijs moeten, maar bij wie de ouders dat tegenhouden. Scholen gebruiken Op de Rails dan als een sluiproute naar het speciaal onderwijs, die ouders vaak wel accepteren. Het komt ook wel eens voor dat scholen niet ingrijpen als leerlingen langdurig spijbelen, maar het op thuiszitten laten aankomen, omdat ze leerlingen dan naar Herstart kunnen verwijzen. Soms melden locaties dat het bijzonder lastig is leerlingen na de projectperiode terug te laten keren in het reguliere onderwijs, omdat geen school hen op wil vangen. Dat geldt vooral aan het eind van het schooljaar.

Kenmerken van de projecten

De manier waarop leerlingen in Herstart en Op de Rails onderwijs krijgen, varieert sterk van locatie tot locatie. Deze variatie is ook toegestaan. Soms zijn aparte klasjes gevormd in een school voor speciaal onderwijs, soms worden projectleerlingen verspreid over klassen in het speciaal onderwijs, soms zijn er settings die los staan van welke school dan ook. Een enkele keer krijgen leerlingen ambulante begeleiding vanuit het project, terwijl ze onderwijs op hun school blijven volgen. Enkele projectlocaties zijn zeer slecht gehuisvest.

Afstemming op onderlinge verschillen laat te wensen over

Het aanbod voor de sociaal-emotionele ontwikkeling wisselt sterk. Soms volgen alle leerlingen hetzelfde programma, soms bepaalt de opvanglocatie voor elke leerling eigen doelen, die per week met de leerling worden doorgesproken. Er zijn ook projectlocaties zonder een duidelijk uitgelijnd aanbod op dit terrein. Er is niet altijd een handlingsplan voor leerlingen en als het er wel is, is het vaak onvoldoende concreet om de inrichting van het onderwijs te kunnen sturen. Cognitieve doelen ontbreken soms geheel en als ze wel beschreven zijn, is er niet altijd een concrete aanpak genoemd om ze te bereiken. De lessen op de locaties variëren in kwaliteit. In het algemeen is wel voldoende onderwijstijd gepland, maar gebruiken leraren die niet altijd efficiënt.

Op verschillende locaties zitten, behalve vmbo-leerlingen, ook havo- en vwo-leerlingen. Als de school van herkomst geen leerstofaanbod meegeeft, komt het voor dat deze leerlingen om pragmatische redenen vmbo-tl gaan volgen, ook al werken ze dan onder hun niveau.

Leraren zijn doorgaans betrokken bij de leerlingen en proberen hun zelfvertrouwen te bevorderen. Veel leerlingen hebben een geschiedenis van spijbelen in het voortgezet onderwijs en een deel van hen zet dat gedrag in het project voort. De ene locatie slaagt er veel beter in het spijbelgedrag aan te pakken dan de andere. De inspectie heeft op alle locaties met leerlingen gesproken, soms ook met ouders. Beide groepen zijn doorgaans tevreden over de opvang in de projecten, vooral omdat de relatie met docenten beter is en omdat er aanzienlijk meer aandacht is voor de problemen van leerlingen. In dit opzicht zijn de bevindingen van de inspectie niet anders dan de bevindingen uit het onderzoek naar de reboundvoorzieningen.

Resultaten

De meest recente cijfers (Kwant, 2009a, 2009b) maken duidelijk dat van de Herstart-leerlingen uiteindelijk de helft in het speciaal onderwijs terecht komt en van de Op de Rails-leerlingen bijna de helft. Het voortgezet onderwijs, de schoolsoort die de grootste leverancier is voor beide projecten, neemt nog geen derde van de leerlingen terug. De overige leerlingen stromen uit naar andere vormen van onderwijs of opvang (zoals daghulp of leerwerktrajecten). Over de resultaten van de projecten op langere termijn is nog geen informatie beschikbaar. Uit het onderzoek van de inspectie blijkt dat de meeste locaties geen zicht hebben op de wijze waarop de leerlingen na de projectperiode functioneren.

Bij de bezoeken aan de locaties merkte de inspectie dat betrokkenen heel verschillend over hun leerlingen denken. Op sommige locaties is het vanzelfsprekend dat alle leerlingen naar het speciaal onderwijs vertrekken, op andere locaties is het principe dat leerlingen thuishoren in het regulier onderwijs. Dit verschil heeft vanzelfsprekend grote consequenties voor de schoolloopbaan van de leerlingen na de projectperiode.

Mening van leerlingen over de projecten

De leerlingen in beide projecten vinden de school nu belangrijker dan toen ze nog in het regulier voortgezet onderwijs zaten. Het verschil is vooral bij de Herstart-leerlingen groot; de Op de Rails-leerlingen vonden ook voorheen hun school belangrijk. De relatie met de docenten is volgens de leerlingen op de projectlocatie veel beter.

Ook de relatie met medeleerlingen wordt, vooral door Herstart-leerlingen, positiever beoordeeld dan op de vorige school. Bij de Op de Rails-leerlingen is hier nauwelijks een verschil te zien. Ten aanzien van de betrokkenheid van hun ouders bij de schoolloopbaan zien de leerlingen geen echt verschil.

Passend onderwijs

De inspectie uitte al vaker bezorgdheid over leerlingen die in reboundvoorzieningen en projecten als Herstart en Op de Rails verblijven. Soms kan het goed zijn om leerlingen met gedragsproblemen tijdelijk uit een problematische situatie te halen, zowel voor henzelf als voor de school. Een maandenlang verblijf buiten de school is echter niet wenselijk, als het onderwijs buiten de school zowel op het cognitieve als op het sociaal-emotionele terrein onvoldoende kwaliteit biedt. Dat is te vaak het geval. Tijdelijke opvangvoorzieningen kunnen daarom beter aanhaken bij reguliere trajecten in het voortgezet (speciaal) onderwijs.

1 Inleiding en onderzoeksopzet

De Inspectie van het Onderwijs publiceerde in 2007 een rapport over de kwaliteit van het onderwijs in cluster 4-scholen (Inspectie van het Onderwijs, 2007). In dat rapport werd ook onderzoek naar de projecten Herstart en Op de Rails aangekondigd. De inspectie heeft dit thematisch onderzoek eind 2008/begin 2009 uitgevoerd. Het gaat hierbij niet om een beleidsevaluerend onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW, maar om een eigen initiatief.

De inspectie achtte het niet zinvol de projecten te beoordelen aan de hand van een van de gebruikelijke waarderingskaders. Het was, gezien de verschillen in settings, (sommige Herstart- en Op de Rails-leerlingen zitten op scholen voor voortgezet onderwijs, andere zitten in het speciaal onderwijs) lastig om de projecten aan de hand van eenzelfde kader te beoordelen. Bovendien is de vormgeving van de projecten door OCW vrijgelaten. De inspectie vond het daarom niet opportuun om de locaties aan de hand van een standaardset aan indicatoren te beoordelen.

Dat neemt niet weg dat de inspectie het van groot belang acht dat ook leerlingen op de projectlocaties goed onderwijs krijgen. Daarom is gebruikgemaakt van het waarderingskader dat eerder is benut voor een thematisch onderzoek naar reboundvoorzieningen (Inspectie van het Onderwijs, 2008a). Dit kader is vervolgens toegesneden op de Herstart- en Op de Rails-locaties. Bij de bezoeken aan projectlocaties heeft de inspectie geen oordelen per locatie uitgesproken en zijn geen toezichtarrangementen bepaald.

Dit hoofdstuk bevat een korte beschrijving van de onderzoeksopzet (1.1) en introduceert de overige hoofdstukken (1.2).

1.1 Onderzoeksopzet

1.1.1 *Onderzoeksvragen*

In het onderzoek staan de volgende vragen centraal:

- 1 Hoe vangen de locaties Herstart- en Op de Rails-leerlingen op?
- 2 Welke effecten bereiken de locaties bij leerlingen?
- 3 Wat vinden leerlingen van de opvang, in vergelijking tot hun laatst bezochte school?

De eerste onderzoeksvraag is inventariserend van aard. Omdat de vormgeving van de opvang van Herstart- en Op de Rails-leerlingen vrij is, wilde de inspectie in de eerste plaats inventariseren hoe de locaties de opvang in de praktijk hebben ingevuld. De tweede onderzoeksvraag vloeit voort uit de hoofddoelstelling van beide projecten: het vinden van een passende plek voor het vervolgen van de schoolloopbaan en de terugkeer van leerlingen naar het onderwijs. De derde onderzoeksvraag is verdiepend van aard en richt zich op de leerlingen die op de projectlocaties verblijven. Deze vraag betreft hun mening over de opvang die daar geboden wordt, in vergelijking met de schoolse situatie die ze achter de rug hebben.

1.1.2 *Selectie en benadering van locaties*

De inspectie heeft in overleg met de WEC-Raad, die de belangen van het speciaal onderwijs behartigt, eerst vastgesteld welke regionale expertisecentra cluster 4 Herstart en Op de Rails aanbieden en op welke locaties dat gebeurt. Vervolgens

heeft de inspectie een selectie van locaties gemaakt aan de hand van de volgende criteria:

- Per regionaal expertisecentrum (rec) bezoekt de inspectie in ieder geval één locatie;
- De bezochte locaties liggen verspreid over het land;
- De bezochte locaties liggen zowel in stedelijke gebieden als op het platteland;
- De bezochte locaties variëren in het aantal leerlingen dat ze opvangen;
- De inspectie bezoekt zowel Herstart-locaties, als locaties die Op de Rails aanbieden, als locaties die beide aanbieden.

De inspectie heeft in de periode september-december 2008 dertien locaties bezocht, die samen twaalf van de veertien rec's vertegenwoordigen. Eén rec doet niet mee aan Herstart en een ander rec is buiten beschouwing gebleven omdat er ten tijde van het onderzoek geen Herstart- of Op de Rails-leerlingen aanwezig waren. De bezochte locaties liggen verspreid over twaalf provincies. Twee locaties liggen in de G4, twee op het platteland en de overige liggen overwegend in middelgrote steden (zie bijlage I voor een overzicht van locaties). In de praktijk bleken veel locaties zowel Herstart- als Op de Rails-leerlingen op te vangen. Daarom zijn de meeste bezochte locaties ook van dat type (bijlage I).

Per rec is met de coördinator overlegd welke locatie bezocht kon worden. Vervolgens zijn afspraken voor bezoeken met de locaties gemaakt. Alle benaderde locaties waren meteen bereid mee te werken aan het onderzoek. Er is dus geen sprake van selectieve respons op de verzoeken tot medewerking.

1.1.3 *Onderzoeksactiviteiten per locatie*

In 2007 deed de inspectie onderzoek naar reboundvoorzieningen (Inspectie, 2008a). Bij de bezoeken aan de Herstart- en Op de Railslocaties is grotendeels dezelfde opzet gevolgd. Per locatie vonden (voor zover mogelijk) de volgende activiteiten plaats:

- Observatie van lesmomenten of vergelijkbare activiteiten;
- Analyse van leerlingdossiers;
- Gesprekken met:
 - de coördinator van het rec
 - de verantwoordelijke op de locatie (schoolleider, coördinator, projectleider)
 - teamleden
 - leerlingen
 - ouders van leerlingen

Drie verschillende inspecteurs hebben de locaties bezocht. Ouders en leerlingen werkten op vrijwillige basis mee aan het onderzoek. De gesprekken met 69 leerlingen (26 Herstart, 43 Op de Rails) waar in dit rapport verslag van wordt gedaan, zijn steeds individueel gevoerd en namen ongeveer een half uur in beslag (zie verder hoofdstuk 5).

1.1.4 *Instrumenten en analyses*

De instrumenten uit het onderzoek naar reboundvoorzieningen (gespreksleidraden, observatieformulier, analyse-instrument voor leerlingdossiers en handelingsplannen; Inspectie van het Onderwijs, 2008a) zijn voor het onderzoek naar Herstart en Op de Rails aangepast. Het waarderingskader voor reboundvoorzieningen is omgezet in een lijst met gesprekspunten die op alle locaties sturing gaven aan de activiteiten

van inspecteurs (zie bijlage II). De belangrijkste gesprekspunten betroffen, naast de context waarbinnen de locaties werken: het aanbod voor leerlingen, het gebruik van onderwijstijd, het pedagogisch-didactisch handelen, de leerlingenzorg en handelingsplanning, het schoolklimaat en de sociale veiligheid en ten slotte de kwaliteitszorg. Deze lijst is voorafgaand aan de bezoeken besproken met de WEC-Raad en vertegenwoordigers van OCW.

Voor de gesprekken met leerlingen is een gestructureerd interview ontwikkeld, waarin naast open vragen ook een vragenlijst was opgenomen (Hiemstra, 2009). Items voor deze lijst zijn gebaseerd op Voelkl (1996), Mouton & Hawkins (1996), Finn (1993) en Tinga, Veenstra en Lindenberg (2008). De lijst meet de relatie van leerlingen met school en docenten, het waarderen en onderschrijven van school als doel, de relatie met medeleerlingen en de relatie tussen ouders en school. Alle deelschalen zijn voldoende betrouwbaar (coëfficiënt $\alpha > .75$; Hiemstra, 2009).

De gegevens uit de bezoeken zijn voor onderzoeksvragen één en twee voornamelijk kwalitatief geanalyseerd. Ten behoeve van onderzoeksvraag drie zijn ook verschillende kwantitatieve analyses uitgevoerd (frequenties, kruistabellen, t-toetsen, chi-kwadraattoetsen; Hiemstra, 2009).

1.2 Opbouw van het rapport

Hoofdstuk 2 geeft achtergrondinformatie over de projecten Herstart en Op de Rails en over de problematiek van leerlingen die in deze projecten instromen. Hoofdstuk 3 beschrijft de manier waarop de door de inspectie bezochte locaties de leerlingen opvangen. In hoofdstuk 4 komen de effecten van de projecten aan de orde. De mening van leerlingen is beschreven in hoofdstuk 5. Het afsluitende hoofdstuk 6 gaat in op de belangrijkste conclusies van het onderzoek.

2 Achtergronden Herstart en Op de Rails

Over de opvang die de projecten in de dagelijkse praktijk bieden (de eerste onderzoeksvraag), is weinig informatie beschikbaar. De meeste rapportages die de WEC-Raad uitbrengt (o.a. Kwant, 2009a, 2009b) brengen de aantallen leerlingen die aan de projecten deelnemen en de uitstroom uit de projecten in kaart. Dat laatste type informatie geeft een zekere indruk van de effectiviteit van de projecten (de tweede onderzoeksvraag), in ieder geval op de kortere termijn. De rapportages besteden minder aandacht aan de mening van de leerlingen over de projecten (de derde onderzoeksvraag). Dit hoofdstuk gaat gezien het voorgaande dan ook vooral over de beleidscontext van de beide projecten en de indicaties die nu beschikbaar zijn over de effectiviteit.

Eerst komen de aanleiding en de doelstelling van de projecten Herstart en Op de Rails aan de orde (2.1). Dan volgt een beschrijving van de leerlingen op wie de projecten zich richten (2.2) en van de effecten die tot nu toe zijn bereikt (2.3). Daarna worden Herstart en Op de Rails kort in verband gebracht met de reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs (2.4) en volgt een overzicht van wat in het algemeen bekend is over de effecten van voorzieningen die leerlingen buiten het regulier onderwijs opvangen (2.5).

2.1 Aanleiding en doelstelling van Herstart en Op de Rails

2.1.1 *Herstart*

Het project Herstart is op initiatief van het ministerie van OCW begonnen in 2004. Inmiddels zijn vijf projectjaren achter de rug. De aanleiding voor het project was de constatering dat te veel leerplichtige leerlingen door problemen op school en in de thuissituatie langere tijd thuis kwamen te zitten en hun schoolloopbaan niet voltooiden. Regionale expertisecentra cluster 4 zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van Herstart. Doel is dan ook leerlingen die thuis zitten in het onderwijs terug te brengen.

Herstart richt zich op de volgende doelgroep:

- Leerlingen in de leerplichtige leeftijd van vijf tot achttien jaar,
- die meer dan vier weken thuiszitten zonder uitzicht op plaatsing op een school (NB: ze staan in principe wel ingeschreven op een school),
- die bekend zijn bij een leerplichtambtenaar,
- die geen indicatie voor het speciaal onderwijs hebben en ook niet in een indicatietraject zitten.

In een programma van maximaal dertien weken is het de bedoeling dat leerlingen leren weer naar school te gaan, ofwel naar het regulier onderwijs ofwel naar het speciaal onderwijs. In het schooljaar 2008/2009 is de maximale termijn overigens verlengd naar zestien weken. Het is mogelijk om de projectperiode te verlengen met nog eens dertien weken. Leerlingen blijven ingeschreven staan bij de school van herkomst.

Het ministerie van OCW financierde vanaf het begin van het project 170 plaatsen op jaarbasis, waarop in principe ongeveer drie keer zoveel leerlingen zijn te plaatsen. Jaarlijks zouden rond de vijfhonderd leerlingen bereikt moeten worden. Herstart bereikte in het derde projectjaar bijna zeshonderd leerlingen (Kwant, 2008). In het vierde projectjaar ging het om 481 leerlingen, verspreid over ruim vijftig projectlocaties (Kwant, 2009a).

2.1.2

Op de Rails

Het project Op de Rails is in 2005 geïnitieerd door het ministerie van OCW. Ook voor de uitvoering van dit project zijn regionale expertisecentra cluster 4 verantwoordelijk gesteld. De aanleiding voor dit project is de behoefte om leerlingen die door hun gedrag problemen op school veroorzaken (en die daardoor hun eigen veiligheid of die van anderen bedreigen) uit die situatie te halen. Vervolgens is het idee dat een periode buiten de school en gerichte opvang tot gedragsverbetering kan leiden, zodat zij vervolgens hun schoolloopbaan met succes kunnen voortzetten. Een jaar eerder, in 2004, waren de reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs gestart die zich ook richten op het vergroten van de veiligheid in het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2008a).

Op de Rails richt zich op de volgende doelgroep:

- Leerplichtige leerlingen van 10 jaar en ouder,
- die gedragsproblemen hebben die niet te herleiden zijn tot een geclassificeerde stoornis,
- die de veiligheid op hun school bedreigen,
- die geen indicatie voor het speciaal onderwijs hebben en ook niet in een indicatietraject zitten.

Er is landelijk plaats voor duizend leerlingen per jaar. Doel is hen na een programma van maximaal een jaar indien mogelijk terug te leiden naar het regulier onderwijs. Lukt dat niet, dan behoren plaatsing in het speciaal onderwijs, een plaats op de arbeidsmarkt of een andere oplossing tot de mogelijkheden. Verlenging met een tweede jaar is soms mogelijk. Tijdens de projectperiode worden leerlingen uitgeschreven op hun school van herkomst, maar vanaf 2009 is deze uitschrijving geen verplichting meer (Kwant, 2009b). Ze krijgen een projectplaatsing bij een school voor cluster 4. In het eerste projectjaar bereikte Op de Rails 431 leerlingen (Kwant, 2007). In de daaropvolgende twee jaren ging het om 2.275 leerlingen. Van deze groep hebben 83 leerlingen langer dan een jaar van het project gebruikgemaakt. Veel leerlingen stromen echter eerder uit. Ongeveer 20 procent van de kinderen blijft minder dan vier maanden in het project en de gemiddelde verblijfsduur ligt rond de acht maanden (Kwant, 2009b).

2.2 De leerlingen in Herstart en Op de Rails

2.2.1

Herstart

Volgens Kwant (2008, 2009a) is de gemiddelde Herstart-leerling doorgaans een jongen van een jaar of veertien, die in de tweede klas zit van het vmbo. De Herstart-populatie ziet er in 2007/2008 als volgt uit (Kwant, 2009a):

- Het gaat om leerlingen van vier tot achttien jaar (hoewel formeel de jongste instromers minstens vijf zouden moeten zijn), waarbij de gemiddelde leeftijd veertien jaar is; twee derde van de leerlingen is tussen de veertien en zestien jaar.
 - Rond de 20 procent komt uit het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs;
 - Bijna 65 procent van de leerlingen komt uit het voortgezet onderwijs. Van deze groep komt ruim 90 procent uit het vmbo, de rest uit havo/vwo;
 - Een kleine groep (6 procent) komt uit het praktijkonderwijs;
 - Een relatief nieuwe groep (3 procent) komt uit het mbo. Dit is het gevolg van de verlenging van de leerplichtige periode.
- De meeste Herstarters (twee derde) zijn jongens. Er is wel een lichte verschuiving zichtbaar: er komen gaandeweg wat meer meisjes.

- o Een kwart van de Herstarters kan als niet-westerse allochtoon beschouwd worden (doorgaans wel geboren in Nederland, maar de ouders niet).
- o In 92 procent van de gevallen zijn leerlingen al in een traject van hulpverlening opgenomen; vooral bij Jeugdzorg, de Raad voor de Kinderbescherming en de Jeugdreclassering. In termen van de WRR (2009) zouden deze leerlingen als 'overbelasten' gekenschetst kunnen worden.
- o Meer dan de helft van de leerlingen heeft gespijbeld of is al eens geschorst, maar voor ongeveer de helft geldt dat niet.
- o Een kleine groep leerlingen (8 procent) zit al een jaar of langer thuis, maar voor de meeste leerlingen (55 procent) heeft die periode hooguit drie maanden geduurd. Het gemiddelde ligt op vijf maanden.

Over de opvang in Herstart geeft Kwant (2009a) het volgende beeld:

- o Een meerderheid van de leerlingen (67 procent) volgt Herstart binnen het speciaal onderwijs. De rest zit in afzonderlijke voorzieningen, centra voor daghulp of volgt een individueel traject;
- o In de loop der jaren is een verschuiving te zien in de wijze van opvang. Het komt steeds meer voor dat leerlingen in een al bestaande groep worden geplaatst (doorgaans dus in het speciaal onderwijs) en steeds minder in een aparte Herstart-groep. In zo'n aparte groep kwam in het eerste projectjaar 66 procent van alle Herstarters terecht, nu nog 38 procent. Verder neemt het aantal leerlingen met een individueel traject toe van 1 tot 13 procent.

2.2.2

Op de Rails

Volgens Kwant (2009b) is de gemiddelde leerling in Op de Rails een jongen van een jaar of veertien, die in de tweede klas zit van een beroepsgerichte leerweg van het vmbo. De Op de Rails-populatie ziet er in de periode van 2006 tot 2008 als volgt uit (Kwant, 2009b):

- o Het gaat om leerlingen van vier tot achttien jaar (hoewel de instroomleeftijd formeel tien jaar als ondergrens kent, zijn met toestemming van het ministerie van OCW tachtig leerlingen van jonger dan tien jaar ingestroomd), waarbij de gemiddelde leeftijd veertien jaar is; ruim twee derde van de leerlingen is tussen de veertien en zestien jaar.
 - o Rond de 15 procent komt uit het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs;
 - o Ruim driekwart van de leerlingen komt uit het voortgezet onderwijs. Van deze groep komt ruim 90 procent uit het vmbo, de rest uit havo/vwo;
 - o 6 procent komt uit het praktijkonderwijs.
- o De meeste leerlingen (ruim twee derde) zijn jongens.
- o Bijna 40 procent van de leerlingen kan als niet-westerse allochtoon beschouwd worden (doorgaans wel geboren in Nederland, maar de ouders niet).
- o In 78 procent van de gevallen zijn leerlingen al in een traject van hulpverlening opgenomen, vooral bij Jeugdzorg.
- o Ongeveer de helft van de leerlingen heeft gespijbeld of is al wel eens geschorst geweest, voor ongeveer de helft geldt dat dus niet.

Over de opvang in Op de Rails geeft Kwant (2009a) het volgende beeld:

- Een grote meerderheid van leerlingen (84 procent) volgt Op de Rails binnen het speciaal onderwijs. Een klein deel (10 procent) zit in een afzonderlijke voorziening of een trajectklas. Slechts 6 procent van de leerlingen volgt Op de Rails in het regulier onderwijs.

- Ongeveer de helft van de leerlingen die in het speciaal onderwijs Op de Rails volgen, komt in een al bestaande groep terecht, de rest in een aparte Op de Rails-groep.

2.2.3

Vergelijking van de leerlingen in Herstart en Op de Rails

De groepen leerlingen die in de beide projecten instromen, lijken zeer sterk op elkaar. De grootste doelgroep van beide projecten zijn jongens tussen de veertien en zestien jaar, die op enigerlei wijze in het vmbo spaak lopen. De Op de Rails-groep wijkt alleen af door iets meer allochtone leerlingen en iets minder leerlingen die bekend zijn bij hulpverlening dan bij Herstart.

Voor beide groepen geldt dat ze in overgrote meerderheid terechtkomen in een school voor voortgezet speciaal onderwijs, cluster 4. Daar komt ongeveer de helft van hen tijdens de projectperiode terecht in een gewone, al bestaande klas.

2.3

Effectiviteit van Herstart en Op de Rails

De rapportages van Kwant (2009a, 2009b) geven een beeld van de uitstroom van leerlingen na hun periode in de projecten. In tabel 2.3.1 is de uitstroom afgezet tegen de instroom.

Tabel 2.3 Instroom en uitstroom van Herstart- en Op de Rails-leerlingen naar schoolsoort, in percentages

	Herstart		Op de Rails	
	Instroom	Uitstroom	Instroom	Uitstroom
Basisonderwijs en speciaal basisonderwijs	20	3	15	3
Voortgezet onderwijs	65	19	75	22
Praktijkonderwijs	6		6	1
Mbo	3	12		15
Speciaal onderwijs		15		4
Voortgezet speciaal onderwijs		35		43
Overig	6	16	4	12

Bron: Kwant (2009a, 2009b)

Van de Herstart-leerlingen komt uiteindelijk de helft in het speciaal onderwijs terecht, van de Op de Rails-leerlingen bijna de helft. Het voortgezet onderwijs - de schoolsoort die de grootste leverancier is van beide projecten - neemt nog geen derde van de leerlingen terug.

Kwant (2009a) signaleert wel dat de uitstroom van Herstart naar het speciaal onderwijs is afgenomen: van 87 procent in het eerste projectjaar naar 50 procent in het vierde projectjaar. Ook bij Op de Rails is zo'n afname te zien: van bijna 60 procent uitstroom naar het speciaal onderwijs in het eerste projectjaar, naar 47 procent nu (Kwant, 2009b). Desondanks blijft de uitstroom naar het speciaal onderwijs zeer omvangrijk.

Het is niet duidelijk welke effecten de projecten hebben op de langere termijn, dat wil zeggen één of enkele jaren na het vertrek van leerlingen uit het project.

2.4

Reboundvoorzieningen vergeleken met Herstart en Op de Rails

In 2004, kort voor het begin van Herstart en Op de Rails, ging het beleid ten aanzien van de reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs van start. Deze voorzieningen vallen onder de 82 samenwerkingsverbanden vo-vso. Inmiddels zijn

er in alle samenwerkingsverbanden reboundvoorzieningen, die in 2007/2008 in totaal 3.124 leerlingen opvingen. Dat is een toename in vergelijking met het jaar daarvoor, toen 2.818 leerlingen werden opgevangen (Van der Steenhoven en Van Veen, 2009).

De doelstelling van reboundvoorzieningen is gedragsmoeilijke leerlingen tijdelijk op te vangen om zo de school van herkomst te ontlasten. Het gaat bij de reboundvoorzieningen vooral om leerlingen die de veiligheid op school ongunstig beïnvloeden. De doelgroep lijkt daarmee het meeste op die van het project Op de Rails. De leerlingen blijven op de school ingeschreven staan. De opvang duurt gemiddeld zestien weken (Van der Steenhoven en Van Veen, 2009).

Twee derde van de leerlingen in reboundvoorzieningen is jongen. De meeste leerlingen zijn veertien of vijftien jaar oud. De grootste groep leerlingen (78 procent) komt uit het vmbo, 11 procent komt uit havo/vwo en 5 procent uit het praktijkonderwijs.

Het doel is hen na enkele maanden terug te sluisen naar het regulier voortgezet onderwijs, ofwel op de school van herkomst ofwel op een andere school uit het samenwerkingsverband. In ongeveer twee derde van de gevallen lukt dat:

- 68 procent van de leerlingen keert terug in het regulier onderwijs (42 procent gaat terug naar de eigen school, 18 procent naar een andere school voor voortgezet onderwijs, 8 procent stroomt door naar het mbo);
- 16 procent vertrekt naar het speciaal onderwijs;
- 4 procent gaat naar een Op de Rails-project;
- 12 procent stroomt uit naar andere situaties, zoals leerwerktrajecten (Van der Steenhoven en Van Veen, 2009).

Reboundvoorzieningen vangen geen leerlingen uit het basisonderwijs op: ze zijn exclusief gericht op leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Afgezien hiervan lijkt de leerlingbevolking in de reboundvoorzieningen op de leerlingen die Herstart en Op de Rails bevolken; het gaat dan om schoolsoort van herkomst, sekse en leeftijd. De reboundvoorzieningen slagen er vaker in om leerlingen terug te geleiden naar het regulier onderwijs, hoewel ook hier nog altijd een op de vijf leerlingen naar het speciaal onderwijs uitstroomt.

Er is geen duidelijke empirische evidentie voor de veronderstelling dat reboundvoorzieningen daadwerkelijk leerlingen met een lichtere problematiek opvangen dan Herstart en Op de Rails. Wel zijn er enkele aanwijzingen dat de doelgroepen sterk op elkaar lijken. Uit een analyse van ruim honderd dossiers van een reboundvoorziening in de Randstad (Kuyvenhoven, 2007) bleek dat vormen van externaliserend probleemgedrag doorgaans de belangrijkste reden vormen om leerlingen naar een reboundvoorziening te verwijzen. Het gaat dan om storend gedrag in de les, motivatieproblemen, een slechte werkhouding, vaak te laat komen, spijbelen en vaak uit de les gezet worden. Meestal is de relatie met leraren problematisch omdat leerlingen het gezag van de leraar ondermijnen en niet met kritiek kunnen omgaan. De helft van de leerlingen in deze reboundvoorziening was één of meer keren door de school geschorst, een vergelijkbaar aantal als bij de Herstart- en Op de Rails-leerlingen.

2.5 De effectiviteit van voorzieningen buiten het regulier onderwijs in het algemeen

In Nederland is onderzoek naar de effecten van voorzieningen en projecten die leerlingen buiten het regulier onderwijs opvangen (zoals time-outvoorzieningen, spijbelopvangprojecten, reboundvoorzieningen) afwezig of te kleinschalig om landelijke uitspraken te doen (bijvoorbeeld De Vries, 2009). Internationaal onderzoek naar enigszins vergelijkbare projecten (zoals *dropout prevention programs*) biedt wel enige aanknopingspunten.

Ten eerste is het van groot belang om problemen bij leerlingen te voorkomen of snel aan te pakken, zodat ze niet buiten het regulier onderwijs terecht komen en niet van bijzondere voorzieningen gebruik hoeven te maken (Fashola & Slavin, 1998; Dynarski & Gleason, 2002; Van Acker, 2007). Daarvoor is het nodig dat scholen hun leerlingenzorg verbeteren zodat leerlingen binnen de poorten kunnen blijven. Op bijna een kwart van de scholen voor voortgezet onderwijs is echter onvoldoende sprake van planmatige leerlingenzorg (Inspectie van het Onderwijs, 2009). Ook is bekend dat veel scholen niet adequaat reageren op spijbelgedrag van leerlingen. Toch is dit vaak de eerste voorbode van ernstiger problemen: als leerlingen gaan spijbelen, neemt de kans op probleemgedrag toe (Tinga, Veenstra & Lindenberg, 2008). Volgens Mooij, De Wit en Polman (2008) zegt slechts 46 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs dat hun school iets tegen spijbelen doet.

Een gevaar van voorzieningen buiten reguliere scholen is dat leerlingen de band met hun school kwijtraken en zich afgeschoven voelen. Ook kan het problematisch zijn als leerlingen met problemen bij elkaar in een groep worden geplaatst, een nadeel dat ook wel genoemd wordt voor het speciaal onderwijs. Deze risico's zijn groter naarmate het verblijf in een aparte voorziening langer duurt (Van Acker, 2007).

Voorzieningen kunnen succesvol zijn als ze een strenge toelating kennen en alleen leerlingen toelaten die daadwerkelijk in een specifieke voorziening geholpen kunnen worden (Fitzsimons Hughes & Adera, 2007). Een kleine setting bieden is ook een voorwaarde (Dynarski, 2000; Dynarski & Gleason, 2002). Verder is het belangrijk dat voorzieningen aandacht besteden aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, waarbij de nadruk ligt op het aanleren van gewenst gedrag (Van Acker, 2007). Het is even belangrijk om ook de cognitieve ontwikkeling te blijven bevorderen, zodat leerlingen niet met een achterstand terugkeren naar het onderwijs (Fashola & Slavin, 1998; Williams, 2002; Prevatt & Kelly, 2003). In dat verband is het nodig om *curriculum bleakness* te voorkomen, ofwel situaties waarbij leerlingen lange tijd zelfstandig moeten werken aan individuele leerstofpakketten zonder veel instructiemomenten, gesprekken en interacties. Na het verblijf in de voorziening moet een zorgvuldige overstap naar de school plaatsvinden om nieuwe problemen te voorkomen (Fitzsimons Hughes & Adera, 2007).

3 De opvang van leerlingen in Herstart en Op de Rails

In dit hoofdstuk staat de eerste onderzoeksvraag centraal: hoe vangen de locaties Herstart- en Op de Rails-leerlingen op? Dit hoofdstuk beschrijft eerst de verschillende soorten locaties die de inspectie heeft bezocht, de leerlingen die daar opgevangen worden en de personeelsleden die er werken (3.1). Daarna volgen de impressies van de thema's die de inspectie op de locaties heeft onderzocht: het aanbod (zowel sociaal-emotioneel als cognitief), het gebruik van onderwijstijd, het pedagogisch-didactisch handelen, de leerlingenzorg en de handelingsplanning, het schoolklimaat en de sociale veiligheid en ten slotte de kwaliteitszorg (paragrafen 3.2 tot en met 3.7). Dit hoofdstuk sluit af met een korte paragraaf over het totaalbeeld van de projectlocaties (3.8).

3.1 Locaties, leerlingen en personeel

3.1.1 Typen locaties

De inspectie onderzocht dertien locaties verspreid over het land. Acht hiervan bieden zowel Herstart als Op de Rails, vier bieden alleen Op de Rails en één locatie vangt alleen Herstart-leerlingen op. De locaties zijn soms op zichzelf staande en zelfstandige eenheden, soms onderdeel van een cluster 4-school en soms onderdeel van een reguliere school (tabel 3.1.1). Eén cluster 4-school vangt niet alleen leerlingen op in het eigen gebouw, maar verzorgt ook ambulante begeleiding voor enkele Op de Rails-leerlingen die onderwijs blijven volgen op hun eigen school.

Tabel 3.1 Overzicht van bezochte locaties (n=13), uitgesplitst naar type project dat de locaties bieden en naar type locatie

	Herstart	Op de Rails	Zowel Herstart als Op de Rails	Totaal
Zelfstandige locatie	1	1	3	5
Cluster 4-school		2	4	6
Trajectklas in reguliere school		1	1	2
Totaal	1	4	8	13

Binnen alle typen locaties zijn talloze varianten mogelijk. Zo zijn de zelfstandige locaties soms verbonden aan een reboundvoorziening of zijn ze onderdeel van een justitieel pedagogisch centrum. Binnen sommige cluster 4-scholen zijn aparte klasjes voor Herstart-leerlingen en voor Op de Rails-leerlingen, terwijl ze op andere scholen bij elkaar in groepen zitten. Ook zijn er scholen die hen bij de gewone cluster 4-groepen plaatsen en nog weer andere scholen hebben verschillende varianten tegelijkertijd of na elkaar (eerst opvang in een speciaal klasje, later in de gewone groepen). Trajectklassen in reguliere scholen vangen soms leerlingen van een specifieke school op, soms leerlingen van meer scholen.

Op acht locaties verblijven leerlingen in redelijk tot goed geoutilleerde lokalen en andere ruimtes. Soms zijn er onvoldoende praktijklokalen. Op vijf locaties is de huisvesting slecht tot zeer slecht. De leerlingen zitten dan bijvoorbeeld in gebouwen die op de nominatie staan om afgebroken te worden en die in een verwaarloosde omgeving liggen. Op een van deze vijf locaties hebben de leerlingen uitzicht op een

hennepkwekerij van de burens en zit de kelder vol ongedierte. Op een andere van deze vijf locaties is het gebouw verveloos en de inrichting zeer armoedig. De praktijklokalen op deze plek lijken ronduit onveilig. De inspectie heeft de gesprekspartners gewezen op de onwenselijkheid van deze situatie. In één geval is contact opgenomen met het bevoegd gezag.

3.1.2

Leerlingen

Het aantal leerlingen dat tijdens de inspectiebezoeken aanwezig was, varieerde van één tot ongeveer vijftig. Omdat de meeste onderzoeken na de zomervakantie van 2008 plaatsvonden, waren de meeste locaties nog niet 'volgelopen'. De instroom zou volgens de gesprekspartners pas na de teldatum van 1 oktober echt op gang komen. Op dat moment hebben de scholen de bekostiging voor hun leerlingen binnen en begint het verwijzen.

Alle locaties vangen leerlingen op die in grote lijnen overeenkomen met de doelgroepen van de projecten. De criteria worden echter niet altijd scherp gehanteerd. Het nut van de scheidslijnen tussen Herstart, Op de Rails en rebound ontgaat de betrokkenen soms geheel en zij bepleiten dan ook een samenvoeging van de projecten. Er zijn echter ook locaties die het onderscheid wél zinvol vinden en het willen handhaven.

Wat de leerlingen betreft trof de inspectie de volgende situaties aan:

- Er zijn Herstart-leerlingen die korter dan vier weken thuis hebben gezeten. Formeel voldoen zij dus niet aan de toelatingscriteria, die uitgaan van meer dan vier weken thuiszitten;
- Soms willen scholen leerlingen volgens de locaties graag kwijt en werken ze ernaartoe dat ze een tijd thuis komen te zitten, waarna ze in Herstart kunnen instromen;
- Er zijn Op de Rails-leerlingen die een half jaar tot een jaar thuis hebben gezeten en op grond daarvan eerder tot de doelgroep van Herstart behoren. Volgens de locaties plaatsen scholen leerlingen echter liever in Op de Rails - omdat ze hen dan kunnen uitschrijven - dan in Herstart, waar dat niet kan;
- Vaak is niet duidelijk of leerlingen daadwerkelijk de veiligheid op hun school hebben bedreigd. Er komen bijvoorbeeld leerlingen binnen in de projecten die nog nooit in het zorgadviesteam van het voortgezet onderwijs zijn besproken. Eén locatie zegt hierover: 'Als een jongen eens een tik uitdeelt en je dikt het wat aan, dan zit je altijd goed.' Vaak zijn de dossiers van het voortgezet onderwijs zo minimaal, dat nauwelijks duidelijk wordt wat de problemen van de leerlingen zijn;
- De locaties verschillen in het toelaten van leerlingen uit het praktijkonderwijs. Sommige vinden dat de projecten voor hen niet geschikt zijn, andere zien dat probleem niet. Verder zijn een te hoog IQ (vwo-niveau) en verslaving contra-indicaties;
- Een deel van de leerlingen heeft al een tijd op een reboundvoorziening doorgebracht. Die periode is echter niet afgesloten met een terugkeer naar het regulier onderwijs, maar wordt voortgezet in Herstart of Op de Rails. Ook stromen leerlingen uit deze projecten soms eerst uit naar een reboundvoorziening en daarna naar het regulier onderwijs;
- Volgens enkele gesprekspartners is er met sommige leerlingen eigenlijk niets aan de hand, maar worden ze door het nieuwe leren tot probleemleerlingen gemaakt. Ze krijgen te weinig structuur op hun oude school en niemand bewaakt hun sociaal-emotionele ontwikkeling.

Niemand kent een kind echt en niemand grijpt in als een kind gaat spijbelen en steeds verder wegzakt.

De leerplichtambtenaar is op bijna alle bezochte locaties bij de toeleiding van leerlingen naar de projecten betrokken. Andere betrokken partijen zijn zorgadviesteams uit het voortgezet onderwijs, zorgplatforms, de permanente commissie leerlingenzorg van het samenwerkingsverband, jeugdzorg, schakelloketten en in een enkel geval ouders.

3.1.3 *Personeel*

De personeelsleden die onderwijs verzorgen, hebben in alle gevallen een lesbevoegdheid. Vaak van de Pabo met soms (maar niet overal) ook een aantekening speciaal onderwijs. Veel locaties ervaren het probleem dat er geen of onvoldoende leraren zijn voor de praktijkvakken. Ook zijn er geen leraren met een lesbevoegdheid voor havo- en vwo-leerlingen, terwijl die leerlingen wel worden toegelaten. Soms wordt dat opgelost door leerlingen dan maar in de theoretische leerweg van het vmbo te plaatsen en soms door de leerlingen ambulante te begeleiden, zodat ze lessen op hun eigen school van hun eigen docenten kunnen blijven volgen.

3.2 **Aanbod**

De inspectie heeft onderzocht of de locaties een aanbod hebben op sociaal-emotioneel gebied. Een dergelijk aanbod ligt immers voor de hand, gezien de leerlingbevolking van de projecten. Daarnaast moet er, zeker bij Op de Rails waar leerlingen langere tijd verblijven, een adequaat cognitief aanbod zijn, zodat de leerlingen zo mogelijk achterstanden kunnen inhalen maar op zijn minst niet verder achter raken.

3.2.1 *Aanbod sociaal-emotionele ontwikkeling*

Negen locaties hebben een sociaal-emotioneel aanbod voor de Herstart- en Op de Rails-leerlingen. Eén locatie steekt duidelijk boven alle andere uit. Hier worden dagelijks gesprekken gevoerd tussen leerling en leraar over individuele doelen, die op een doelenkaart zijn vastgelegd. De leraar geeft dagelijks punten voor ieder doel dat bereikt is en die punten kunnen ingewisseld worden voor beloningen, zoals een half uur fitnessen of een broodje uit de kantine. Op de locatie waar dit gebeurt, kunnen leerlingen ook Equip volgen (een programma waarmee jongeren leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun denken en doen), faalangsttrainingen, assertiviteitstrainingen en oefeningen in zelfcontrole. Deze activiteiten worden verzorgd door pedagogisch medewerkers (hbo-niveau), die aan groepjes leerlingen zijn gekoppeld en die dagelijks de dagopeningen en dagsluitingen in de klassen bijwonen. Op de overige locaties gaat het om minder veelomvattende activiteiten als:

- Alleen het programma Equip;
- Zelf ontwikkelde trainingen sociale vaardigheden;
- Buitenschoolse activiteiten of sportlessen, waarin vragen als 'wie ben ik, wat kan ik, wat wil ik' aan de orde komen;
- Gesprekken met mentoren, aan de hand van:
 - actieplannen die leerlingen opstellen,
 - vragenlijsten over toekomstplannen en thuissituatie, of
 - competentielijsten.

Vier locaties hebben geen aanbod voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. In handelingsplannen staan ook daar overigens vaak wel sociaal-emotionele doelen

vermeld, maar is er in de praktijk geen concrete werkwijze die het bereiken van die doelen mogelijk maakt. Soms hebben individuele leraren beloningssystemen of werken ze met lijsten voor gedragscompetenties, die niet met collega's gedeeld worden en die dus ook geen schoolbeleid zijn. Soms is er wel een aanbod sociale vaardigheden voor andere leerlingen op de school, maar heeft men zich niet gerealiseerd dat dit voor de projectleerlingen ook goed zou kunnen zijn.

3.2.2

Aanbod cognitieve ontwikkeling

Negen locaties hebben een redelijk adequaat aanbod:

- Vijf locaties stellen de aanleverende scholen expliciet verantwoordelijk voor het aanbod. Daarbij gaat het om de lesboeken, toetsen en proefwerken, studiewijzers en het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA);
- Eén locatie laat leerlingen niet toe als de school geen aanbod heeft aangeleverd en verwacht ook in de rest van het traject betrokkenheid van de school. Zo zijn er bijvoorbeeld om de zes weken gesprekken met de mentor van de school van herkomst, waarin bekeken wordt of de leerling goed op schema ligt;
- Een andere locatie stuurt de leerlingen voor het volgen van lessen terug naar de school van herkomst als die geen aanbod verzorgt dat de leerling op de locatie kan doornemen;
- Een van de locaties die los staat van het regulier onderwijs en het cluster 4-onderwijs stelt duidelijk: 'deze leerlingen zitten ook hier op een school en het moet er dus ook uitzien als een school';
- Op één locatie die in een reguliere school voor voortgezet onderwijs zit, volgen de projectleerlingen de lessen gewoon op die school.

Op vier locaties zijn vraagtekens te zetten bij het cognitieve aanbod:

- Drie locaties, alle drie cluster 4-scholen, bieden alle leerlingen het programma van cluster 4-scholen. Voor de leerlingen die van havo of vwo komen is dat programma echter ongeschikt omdat ze hooguit vmbo-tl kunnen volgen. Sommige leerlingen klagen hier ook over: zij vinden dat het onderwijs niets voorstelt en veel te gemakkelijk is;
- Een van de vier locaties laat vanuit een eigen filosofie de leerlingen zelf het aanbod bepalen, niet alleen qua inhoud maar ook qua intensiteit. Als leerlingen geen wiskunde willen, hoeven ze geen wiskunde te volgen. In een weekrooster is te zien dat een leerling zijn week voornamelijk vult met fitness, gym, zwemmen en houtbewerking en daarnaast met drie uur theorie. Ook kunnen leerlingen hier, als ze dat willen, maandenlang alleen praktijkvakken volgen. De docenten grijpen dan niet in. Citaat uit een leerlingdossier: 'In de eerste periode van Herstart heeft X een gevarieerd programma samengesteld. Ondanks deze variatie heeft ze er voorlopig voor gekozen geen theorie op te nemen in haar programma. Dit staat echter haaks op haar wens terug te keren naar het regulier onderwijs. Volgens X is het theorie-aanbod bij Herstart onder haar niveau. (...) X geeft aan dat ze graag terug wil naar de reguliere school. Volgens haar zijn de verleidingen binnen Herstart te groot. Op een reguliere school zou ze zich makkelijk aanpassen aan de daar geldende routine.'

Op vier locaties (twee zelfstandige projectlocaties en twee cluster 4-scholen) laten zowel het sociaal-emotionele aanbod als het cognitieve aanbod te wensen over. Slechts één zelfstandige locatie beschikt zowel over een adequaat sociaal-emotioneel aanbod als een adequaat cognitief aanbod. Alle overige locaties laten een wisselend beeld zien.

3.2.3 *Herstart-materialen*

Voor de Herstart-locaties is sinds enige tijd een Herstart-map beschikbaar met methodieken en materialen die in het kader van dit project ontwikkeld zijn. Van de negen locaties die Herstart aanbieden, gebruiken slechts twee deze map. Vijf locaties kennen de map in het geheel niet.

3.3 **Onderwijstijd**

Voor leerlingen op de locaties is het van belang dat ze voldoende uren onderwijstijd krijgen. Ten eerste om in het ritme van schooldagen te blijven of, in het geval van Herstart-leerlingen, weer te komen en ten tweede om de gelegenheid te krijgen voldoende te leren.

3.3.1 *Aantal uren per jaar*

Op elf locaties voldoet het rooster aan de normen van het voortgezet speciaal onderwijs (vso), die iets lager zijn dan die van het regulier voortgezet onderwijs (vo). Twee locaties realiseren, uitgaande van die vso-normen, onvoldoende onderwijstijd. Het gaat hierbij om een trajectklas en een zelfstandige locatie. De inspectie heeft de betrokkenen hierop geattendeerd.

3.3.2 *Afstemming van onderwijstijd op verschillen tussen leerlingen*

Zes locaties laten de besteding van onderwijstijd afhangen van wat leerlingen nodig hebben. Het gaat daarbij vooral om aanpassingen vanwege stages of omdat leerlingen bepaalde praktijkvakken moeten volgen. Drie van deze locaties hebben speciale voorzieningen getroffen voor havo-leerlingen. Eén havo-leerling werkte absoluut niet op de school van herkomst, maar wel op de projectlocatie: daar lukte het om in hoog tempo achterstanden weg te werken door een versneld aanbod, waarna de leerling terug kon naar de oude school en gewoon kon overgaan naar de volgende klas. Voor een andere havo-leerling probeert de locatie, een cluster 4-school, het programma voor twee leerjaren vmbo-tl in één jaar aan te bieden, zodat deze leerling snel examen kan doen en dan terug kan naar het havo. Op een andere locatie willen havo-leerlingen graag extra huiswerk, omdat ze het aanbod te eenvoudig vinden; hier is inmiddels in voorzien.

Op zeven locaties besteden alle leerlingen de beschikbare tijd in principe op dezelfde manier, hoewel ook daar verschillen tussen leerlingen volop bestaan.

3.3.3 *Spijbelen*

Veel Herstart- en Op de Rails-leerlingen hebben een spijbelverleden. Soms proberen ze ook in de projectlocaties te spijbelen, al melden locaties wel eens dat leerlingen er spontaan mee ophouden als ze de oude situatie achter zich hebben gelaten. Spijbelen ze toch, dan is het van groot belang om meteen in te grijpen, zodat verder afglijden voorkomen wordt.

Tien locaties vinden dat ze het spijbelen redelijk tot goed onder controle hebben. Leerlingen doen het weinig en gebeurt het wel, dan lichten leraren hen desnoods van hun bed. Het continuooster dat veel locaties gebruiken is een probaat middel om spijbelen te voorkomen, zoals leerlingen zelf ook zeggen. In deze locaties trof de inspectie geen indicaties aan van veel spijbelen. Leerlingen bevestigen dat leraren meteen ingrijpen en consequent straffen, iets dat ze op hun oude school niet gewend waren. Ook ouders bevestigen de kordate aanpak en melden eveneens het verschil met de oude school. Eén ouderpaar werd daar pas ingelicht toen hun kind al drie maanden ernstig had gespijbeld. De straffen die leerlingen op de projectlocaties krijgen bestaan onder meer uit het inhalen van de gemiste tijd.

Op drie locaties is het spijbelen een ernstig probleem, ook tijdens het inspectiebezoek. De reactie van de leraren is verschillend:

- Op één locatie spreekt een leraar de spijbelende leerlingen indringend op hun gedrag aan. Maar waarschijnlijk zijn, omdat het gedrag aanhoudt, ingrijpender maatregelen nodig;
- Op een andere locatie wordt de spijbelaar pas na een uur opgebeld. Hier is bovendien geen schoolbeleid ontwikkeld: de ene leraar laat een spijbelaar nablijven, de ander doet dat niet;
- Op de derde locatie zijn op de ochtend van het inspectiebezoek slechts twee van de tien leerlingen aanwezig. Het personeel meldt dat leerlingen van ver moeten komen en vaak onderweg afhaken. Ze bellen er wel achteraan, maar vinden het verder de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf. De leerlingen bevestigen deze aanpak en vertellen dat ze ook wel eens halverwege de dag weggaan en dat er dan niets gebeurt. In een leerlingdossier staat: 'Het komt nog wel eens voor dat Y halverwege een dag weggaat om voor ons onduidelijke redenen.' Daarbij vermeldt de locatie inderdaad geen strafmaatregelen of andere maatregelen van pedagogische aard.

Er zijn vier locaties (twee cluster 4-scholen, een trajectklas en een zelfstandige locatie) die op alle genoemde punten van onderwijstijd een positieve indruk maken.

Er zijn geen locaties die op alle punten negatief uit de bus komen.

3.4 Pedagogisch-didactisch handelen

De inspectie baseert de impressies van het pedagogisch-didactisch handelen vooral op lesobservaties, maar omdat die niet overal mogelijk waren ook op gesprekken met leerlingen, ouders en leraren.

3.4.1 Bevorderen van zelfvertrouwen

Op elf locaties maken leraren er duidelijk werk van om het zelfvertrouwen van leerlingen te bevorderen. Ze geven bijvoorbeeld expliciete complimenten voor goed gedrag of goede cijfers op een proefwerk, stimuleren leerlingen om dingen te doen die ze moeilijk vinden, zijn geduldig en betrokken en staan niet toe dat leerlingen elkaar dwarszitten. Leerlingen zeggen dat ze de leraren aardiger vinden dan op hun oude school: 'Ze zijn hier streng op een fijne manier'.

Op twee locaties maken leraren soms denigrerende opmerkingen in de lessen of ze nemen de leerlingen niet serieus. Zo worden leerlingen soms niet geloofd als zij zeggen hun werk af te hebben, zonder dat het wordt gecontroleerd.

3.4.2 Efficiënte tijdsbesteding en taakgerichte werksfeer in de les

Op zes locaties gebruiken leraren de tijd in hun lessen efficiënt. Hier zijn de leerlingen steeds duidelijk bezig met onderwijstaken en krijgen ze in voldoende mate instructie. De leraren bewaken de lestijd actief, hebben duidelijke regels gesteld en handhaven die ook zichtbaar. Op één locatie zijn de leraren zeer doelgericht en gestructureerd aan het werk. Ze leggen aan het begin van de les precies uit wat leerlingen moeten doen en waarom ze dat moeten doen. Ook vertellen ze duidelijk wat eerst komt en wat daarna en hoeveel tijd er voor de verschillende onderdelen is. Op deze locatie zeggen de leerlingen dat ze zo lekker kunnen werken en dat ze veel meer doen dan op hun oude school.

Op vier locaties verlopen lessen inefficiënt en zijn de leerlingen weinig betrokken bij wat er in de les moet gebeuren, soms omdat ook in feite geen les wordt gegeven door de leraren:

- Op één locatie is in het geheel geen sprake van een onderwijssetting in de lessen. De leerlingen praten met elkaar, lezen strips en doen niets aan hun werk terwijl ze wel taken hebben opgekregen. De leraren grijpen niet in, praten zelf mee en leiden soms de leerlingen af als ze even proberen iets te doen. Op deze locatie melden de ouders aan de inspectie dat ze hun kinderen onder schooltijd vaak op MSN zien verschijnen;
- Op een andere locatie is de leraar het grootste deel van de geobserveerde les in gesprek met de leerlingen over niet-schoolse zaken, die evenmin relevant zijn voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. In deze les probeert een van de zes aanwezige leerlingen manmoedig zelfstandig te werken, maar dat lukt nauwelijks. Er komen bovendien voortdurend leerlingen en leraren de klas in- en uitlopen die daar niets te zoeken hebben;
- Op de beide andere locaties moeten leerlingen zelfstandig werken, maar ze kunnen dit onvoldoende en blijven voortdurend om aandacht van de leraar vragen. Leraar noch leerlingen hebben geleerd om met uitgestelde aandacht om te gaan. De inspectie heeft verder enkele lessen gezien waarin leerlingen wel aan het werk gingen, maar waarin de leraren feitelijk niets deden. Ze zaten afwachtend achter hun bureau of deden eigen dingen in praktijklokalen, waar ze de leerlingen niet bij betrokken. Daardoor missen ze kansen om instructie te geven en hun leerlingen verder te helpen.

Op drie locaties heeft de inspectie geen lessen bijgewoond; over die locaties zijn wat punt betreft dus geen conclusies te trekken.

3.4.3 *Stimuleren tot denken*

Voor leerlingen met gedragsproblemen is het belangrijk dat leraren gelegenheden in hun lessen aangrijpen om leerlingen tot nadenken te stimuleren, zowel op cognitief als op sociaal-emotioneel gebied. Dit is een mogelijkheid om leerlingen meer grip op hun eigen functioneren te geven.

Op zes locaties slagen leraren erin om leerlingen tot denken te brengen, bijvoorbeeld door hen steeds uit te dagen kritisch te kijken naar hun eigen gedrag en hun reacties op anderen. Eén leraar sprak bijvoorbeeld met een leerling nauwkeurig door waarom hij zich niet aan een gedragsregel had gehouden, terwijl hij die regel wel degelijk kende. Op deze locaties is te verwachten dat leerlingen inzicht krijgen in hun leer- en ontwikkelingsprocessen.

Op zeven locaties is stimuleren tot denken niet duidelijk aanwezig in het handelingsrepertoire van leraren. Dat bemoeilijkt het proces van inzicht krijgen in het eigen gedrag.

3.4.4 *Actieve en zelfstandige rol van leerlingen*

Leerlingen verantwoordelijkheid laten dragen voor hun leerprocessen kan eveneens een bijdrage leveren aan meer inzicht in het eigen functioneren.

Acht locaties geven leerlingen op zijn minst enige verantwoordelijkheid. Vaak zijn ze zelf verantwoordelijk voor het uitvoeren van een weektaak, in een enkel geval worden ze ook uitgedaagd om zelf doelen te formuleren en die te halen. De inspectie heeft geconstateerd dat leraren niet altijd controleren hoeveel leerlingen hun weektaak daadwerkelijk uitvoeren. Als een leerling dan niet voldoende doet, merken leraren dat niet en sporen ze de leerling ook niet aan om meer te doen.

Op de overige vijf locaties is van dit type verantwoordelijkheid niet duidelijk sprake.

Er zijn vijf locaties die de hiervoor genoemde vier punten van pedagogisch-didactisch handelen (bevorderen van zelfvertrouwen, efficiënte tijdsbesteding en taakgerichte werksfeer, stimuleren tot denken, actieve en zelfstandige rol van leerlingen) alle vier overtuigend laten zien (drie zelfstandige locaties, een cluster 4-school en een trajectklas).

Twee locaties, beide cluster 4-scholen, doen het op alle punten slecht.

3.5 Leerlingenzorg en handelingsplanning

Voor een vlotte start van leerlingen op de locaties, is het belangrijk dat er bij de instroom meteen een goed dossier wordt meegeleverd door de school van herkomst. Daardoor is het voor de locatie gemakkelijker om de beginsituatie te bepalen en een handelingsplan op te stellen. Dat handelingsplan moet vervolgens voldoende kwaliteit hebben om de onderwijspraktijk aan te sturen. Ook moet met regelmaat geëvalueerd worden of leerlingen de gestelde doelen bereiken. Van belang is dan dat in ieder geval geregeld vorderingen bepaald worden, zowel cognitieve als sociaal-emotionele. Bij de uitstroom van leerlingen is het wenselijk dat de locatie nog enige tijd begeleiding verzorgt, om te voorkomen dat leerlingen terugvallen in het probleemgedrag van vroeger. Tijdens de hele periode is een goede samenwerking met ketenpartners nodig.

3.5.1 *Dossier bij instroom*

Slechts twee locaties zeggen geen problemen te ondervinden met de informatievoorziening van de scholen waar de leerlingen vandaan komen als ze in het project instromen. Op een derde locatie is de informatievoorziening geen probleem, omdat de leerlingen hier in een trajectklas zitten op hun oorspronkelijke school. Er hoeven dan dus geen dossiers overgedragen te worden.

Tien locaties hebben klachten over de levering van dossiers en de inhoud ervan. Soms krijgen ze wel de ingevulde online formulieren van Herstart en Op de Rails, maar die bieden te weinig houvast voor een goede intake. De scholen voor voortgezet onderwijs voelen zelden spontaan de verplichting om goede informatie te verzorgen, zeker niet als de leerlingen al een tijd thuis hebben gezeten en dus al een tijd van school weg zijn. Veel hangt af van de mentoren of zorgcoördinatoren die bij de leerlingen betrokken zijn. Soms voelt niemand zich verantwoordelijk voor een leerling. Zo bleek op één locatie dat een leerling nog met zijn oude school op schoolkamp was geweest, terwijl die leerling al formeel was uitgeschreven. Vaak moeten de locaties zelf veel moeite doen om aan gegevens te komen.

Als het voortgezet onderwijs wel dossiers levert, schiet de kwaliteit vaak tekort:

- Soms zijn leerlingen niet in het zorgadviesteam besproken voordat ze worden aangemeld voor een project. Het is mede hierdoor vaak niet duidelijk wat er nu precies met de leerling aan de hand is. Het blijft bij vage notities als: 'Onze school kan Z niet de nodige begeleiding bieden. Z ondermijnt het gezag van docenten en directie waardoor het niet haalbaar is om lessen te volgen. De school kan de veiligheid niet garanderen';
- Ook als scholen wel proberen een probleem te omschrijven, blijven ze vaak steken in zeer korte typering. Zo kwam de inspectie als probleemomschrijving tegen: 'Gedrag, doet waar ze zin in heeft. Grote mond. Lui.' Feitelijke informatie over schorsingen, spijbelgedrag en agressief

gedrag is doorgaans afwezig, terwijl veel leerlingen wel het een en ander op dit gebied hebben meegemaakt. De locaties zijn dan echter afhankelijk van de eerlijkheid van leerlingen om een goed beeld van de voorgeschiedenis te krijgen;

- Wat de school zelf gedaan heeft om de leerling te begeleiden, is evenmin helder omschreven. In één dossier staat als informatie onder het kopje 'verleende zorg' alleen vermeld: 'Schoolzorg, maatschappelijk'.

Een enkele keer levert een school voor voortgezet onderwijs wel een uitgebreid dossier aan. Dan zijn incidenten die leerlingen hebben veroorzaakt nauwkeurig vastgelegd, evenals de handelingen die de school daarna heeft verricht (gesprekken met leerling, met ouders, schorsingen, verwijderingen) en de effecten daarvan. Ook slagen enkele scholen erin een goed overzicht mee te geven van de cognitieve vorderingen van de leerlingen.

3.5.2 *Bepalen beginsituatie*

Als de leerlingen op de locaties komen, vindt een intake plaats en doorgaans (in elf gevallen) ook een onderzoek door een leraar, psycholoog, orthopedagoog, maatschappelijk werker of coördinator. In sommige gevallen is dat onderzoek heel uitgebreid. Het bestaat bijvoorbeeld uit toetsen om leervorderingen vast te stellen, intelligentietests, persoonlijkheidsvragenlijsten en instrumenten aan de hand waarvan de leerstijl bepaald wordt.

De informatie uit dit type onderzoek wordt echter maar mondjesmaat gebruikt voor het handelingsplan en blijft ver van de lespraktijk af staan. Op één locatie vertellen leraren de inspectie zelfs dat ze de informatie uit het onderzoek niet willen lezen, om zich niet te laten beïnvloeden.

3.5.3 *Handelingsplannen: kwaliteit, sturend vermogen en evaluatie*

Omdat de leerlingen in de projecten allemaal een eigen voorgeschiedenis hebben, is een individueel handelingsplan een nuttig instrument voor de vormgeving van het onderwijsaanbod. Tien locaties stellen handelingsplannen voor leerlingen op, doorgaans binnen drie tot zes weken na binnenkomst. Leraren, orthopedagogen of coördinatoren nemen deze taak voor hun rekening. De geldigheidsduur van de plannen varieert sterk, van zes weken tot een jaar (voor Op de Rails-leerlingen). Soms ondertekenen leerlingen en hun ouders het plan, maar dat is zeker geen gemeengoed. Mede hierdoor weten leerlingen op sommige locaties niet wat hun toekomstperspectief is en hoe lang ze op de locatie zullen blijven.

Drie locaties stellen geen plannen op. Eén locatie ziet hiervan af omdat alleen Herstart-leerlingen opgevangen worden. Men vindt hier de verblijfsduur (drie of vier maanden) te kort voor een handelingsplan.

Van de tien locaties die handelingsplannen hebben, is er slechts één waar deze plannen een redelijke kwaliteit bezitten. Op alle overige locaties is de kwaliteit onvoldoende om de volgende redenen:

- De doelen zijn te globaal ('respecteren van autoriteit', 'actieve werkhouding') of te beperkt. Soms ontbreken bijvoorbeeld gedragsmatige doelen, terwijl de betreffende leerling juist vanwege gedragsproblemen verwezen is. Slechts een enkele keer staan concrete afspraken vermeld waar leerlingen goed op gecontroleerd kunnen worden, zoals 'M moet in de klas zitten met jas uit en pet af', 'K kijkt de leraar aan als die tegen hem praat';
- De toetsgegevens die er vaak na een intake wel zijn, worden niet gebruikt voor het handelingsplan;

- Een concrete vertaling naar een helder cognitief en sociaal-emotioneel aanbod ontbreekt;
- Sommige leerlingen komen met een grote achterstand binnen, maar er worden niet altijd acties gepland om die in te halen;
- Vaak is geen duidelijk evaluatiemoment gepland of wordt nauwelijks verslag gedaan van de bevindingen uit de evaluatie.

Gezien de beperkte kwaliteit van de handelingsplannen, kunnen ze in de dagelijkse onderwijspraktijk voor leraren geen sturende functie vervullen. Slechts op één locatie, waar de kwaliteit voldoende is, is daar wel sprake van.

Vijf locaties zeggen de plannen te gebruiken bij evaluaties. Dat is dan vaak ook in de dossiers terug te zien. Doorgaans vinden evaluaties om de zes weken plaats. Eén locatie betreft de mentor van de school van herkomst hierbij.

Er is slechts één locatie die aan de hand van de handelingsplannen en evaluaties kan aantonen dat leerlingen de gestelde doelen bereiken. In dit geval gaat het om gedragsmatige doelen.

Op alle overige locaties zijn de doelen in de handelingsplannen niet meetbaar genoeg om dit type uitspraken te kunnen doen, of er zijn geen handelingsplannen (in drie gevallen).

3.5.4 *Vorderingen vaststellen*

Negen locaties maken op enigerlei wijze werk van het volgen van vorderingen van leerlingen:

- Twee locaties die trajectklassen in scholen bieden, maken voor het cognitieve deel gebruik van de systematiek van de school waarbij ze horen;
- Drie locaties werken met een combinatie van toetsen en portfolio's of logboeken die leraren bijhouden;
- Drie locaties toetsen alleen de cognitieve ontwikkeling met behulp van toetsen uit methodes;
- Eén locatie volgt alleen de gedragsontwikkeling van leerlingen.

Op vier locaties is niet duidelijk geregeld hoe en hoe vaak vorderingen van leerlingen vastgesteld worden.

3.5.5 *Begeleiding bij uitstroom*

In de twee locaties met trajectklassen gaat de overgang naar het vervolgetraject - ofwel de terugkeer in de gewone klassen van de school - vaak geleidelijk. In de overgangperiode begeleiden de leraren van de trajectklassen de leerlingen dan nog.

Op zeven locaties is voorzien in enige vorm van begeleiding bij de overgang naar een nieuwe situatie. Soms door die overgang in deeltijd te laten verlopen, zodat leerlingen nog op de projectstaf kunnen terugvallen. Ook na de overgang blijven contacten bestaan, zeker voor leerlingen die dat het meeste nodig hebben.

Op vier locaties zijn geen duidelijke begeleidingsinitiatieven voor de overgang naar een ander traject of is het niet aan de orde, omdat alle leerlingen op de cluster 4-school blijven waar ze in de projectperiode zijn gekomen.

3.5.6 *Samenwerking met ketenpartners*

Jeugdzorg is de meest genoemde samenwerkingspartner (elf locaties), al wordt er vaak bij gezegd dat de samenwerking problematisch verloopt. Daarna noemen zeven locaties de leerplichtambtenaar als belangrijke samenwerkingspartner. Verder werken de locaties samen met de politie en wijkagenten (vier keer), instellingen als justitie, Halt-project en de reclassering (vier keer), scholen voor voortgezet onderwijs en roc's (vier keer) en ten slotte reboundvoorzieningen (twee keer).

Een zelfstandige locatie komt op het merendeel van de bovengenoemde punten ongunstig naar voren. Twee locaties, een trajectklas en een cluster 4-school, doen het op de meeste punten goed.

3.6 **Schoolklimaat en sociale veiligheid**

Voor een effectieve opvang is een gunstig schoolklimaat van groot belang. Als leerlingen zich niet veilig voelen, zal dat hun ontwikkeling dwarsbomen. Ook leraren moeten zich voldoende veilig voelen om hun werk goed te kunnen doen. Ten slotte is het wenselijk dat de locaties ouders actief betrekken bij de ontwikkeling van hun kinderen. Een veiligheidsbeleid kan een belangrijke randvoorwaarde zijn in dit verband.

Leerlingen voelen zich op bijna alle locaties voldoende gerespecteerd en veilig. Soms zijn ze heel lovend over het schoolklimaat op de locatie. In één geval zijn leerlingen niet tevreden. Het gaat hier om leerlingen die in een trajectklas op een reguliere school voor voortgezet onderwijs zitten. Zij zeggen dat de leraren hen niet altijd respecteren en ze hebben het gevoel dat hun verblijf in de trajectklas hen stigmatiseert.

Ook leraren voelen zich veilig op de locaties. Soms zijn ze getraind om met agressie van leerlingen om te gaan. Een enkeling zou graag meer bevoegdheden hebben, bijvoorbeeld om leerlingen die zich misdragen te fouilleren.

Een veiligheidsbeleid is bijna nergens aanwezig. Slechts één locatie peilt de veiligheidsbeleving van leerlingen en leraren, een minderheid van zes locaties registreert incidenten terwijl ze wel bijna overal voorkomen. Slechts vier locaties hebben elementen van een veiligheidsbeleid op papier staan, zoals een protocol fysieke interventie.

Acht van de dertien locaties maken veel werk van contacten met ouders; op de overige vijf is dat minder duidelijk. Activiteiten op de acht locaties betreffen onder andere:

- Verschillende keren per week telefonisch contact met ouders als de leerling net geplaatst is;
- Wekelijks telefonische contacten of mailcontacten;
- Tweewekelijkse cijferlijsten;
- Om de zes weken huisbezoeken, portfoliobesprekingen of gesprekken waarbij zowel de mentor van de oude school als de ouders aanwezig zijn.

De ouders zijn zeer tevreden over deze intensieve contacten, zeker in vergelijking met wat ze gewend waren. Eén ouderpaar vertelt dat de oude school wist van een zelfmoordpoging van hun kind, maar hen daar niet over inlichtte. Een ander ouderpaar waardeert het vooral dat ze nu ook eens te horen krijgt wat hun kind goed doet.

3.7 Kwaliteitszorg

Voor de bewaking van de eigen kwaliteit en effectiviteit is het belangrijk dat locaties die Herstart en Op de Rails-leerlingen opvangen, zichzelf kritisch onder de loep nemen. Kwaliteitszorg is daarom een belangrijke randvoorwaarde.

Op geen enkele locatie vinden specifieke activiteiten plaats op het gebied van kwaliteitszorg. Soms wordt door gesprekspartners wel verwezen naar de kwaliteitszorg van de school waarvan ze deel uitmaken, maar is er op projectniveau niets specifiek geregeld. Personeel, ouders en leerlingen spelen hierdoor geen rol bij een mogelijke cyclus van kwaliteitszorg. Hun ervaringen en meningen over de locatie worden niet geïnventariseerd en geëvalueerd.

Alle onderzochte locaties melden dat eens per zes weken aan de WEC-Raad gerapporteerd wordt. Locatieleiders weten niet altijd wat er precies in de rapportages staat, omdat de coördinator van het regionale expertisecentrum (rec) ze voor zijn rekening neemt. Hierdoor zijn de rapportages op de locaties niet in beeld als een potentiële basis voor kwaliteitszorg.

3.8 Totaalbeeld locaties

Van de dertien bezochte locaties laten de meeste (acht) een wisselend beeld zien als het gaat om het aanbod, het gebruik van de tijd, het pedagogisch-didactisch handelen en de leerlingenzorg en handelingsplanning. Op sommige onderzochte punten is de indruk van de inspectie positief, op andere negatief. Er is één zelfstandige locatie die op de meeste punten consequent een ongunstige indruk maakt. Vier locaties maken daarentegen een grotendeels positieve indruk (zie tabel 3.8.1). Dit zijn twee zelfstandige locaties, een cluster 4-school en een trajectklas.

Hoewel het aantal bezochte locaties te klein is om harde conclusies te trekken, lijkt het erop dat de zelfstandige locaties en de trajectklassen er beter uitkomen dan de cluster 4 scholen: van de vijf scholen is er slechts één die een overwegend positieve indruk maakt.

Tabel 3.8 Totaalbeeld van de locaties, per type

	Overwegend negatief	Wisselend	Overwegend positief	Totaal
Zelfstandige locatie	1	2	2	5
Cluster 4-school	-	5	1	6
Trajectklas in reguliere school	-	1	1	2
Totaal	1	8	4	13

4 Effecten van Herstart en Op de Rails

Voor het beantwoorden van de tweede onderzoeksvraag - welke effecten bereiken de locaties bij leerlingen? - is relevante informatie in dit hoofdstuk samengevat.

De bedoeling van Herstart en Op de Rails is het vinden van een passende plek voor leerlingen. Na een bepaalde periode (Herstart: maximaal vier maanden, Op de Rails: maximaal een jaar) moeten leerlingen op die passende plek zijn aangekomen. De verwachting daarbij is dat ze zich daarna zonder verdere problemen kunnen redden. Deze passende plek kan een school voor voortgezet onderwijs zijn (de school van herkomst of een andere reguliere school), een school voor speciaal onderwijs of een roc.

De inspectie heeft de volgende zaken op de locaties onderzocht:

- Hoe lang blijven de leerlingen?
- Welke doelen stellen de locaties als het gaat om het vinden van een passende plek voor de leerlingen?
- In welke richting werken ze vervolgens?
- Hoe is de feitelijke uitstroom?
- Wat weten de locaties over het functioneren van de leerlingen na de projectperiode?
- Welke positieve en negatieve effecten van de projecten zijn er volgens de betrokkenen?

4.1 Verblifsduur

Herstart-leerlingen blijven op alle locaties drie tot vier maanden, maar soms langer. Op de Rails-leerlingen blijven doorgaans op de onderzochte locaties de hele projectperiode van een jaar en soms vindt daarna verlenging plaats met een jaar. Dan gaat het vaak om leerlingen die liever in de projectopvang blijven tot ze in een roc kunnen instromen dan dat ze teruggaan naar het voortgezet onderwijs.

Twee locaties laten Op de Rails-leerlingen een enkele keer binnen een jaar uitstromen. Een variant is dat ze nog een tijdje parttime in de projectlocatie verblijven en parttime al terug zijn in het regulier onderwijs. Een kortere verblijfsduur dan de maximaal toegestane is dus zeker geen gemeengoed.

4.2 Doelen stellen en indiceren

Vier locaties, zowel Herstart als Op de Rails-locaties, zeggen expliciet het doel te hebben zoveel mogelijk leerlingen terug te laten gaan naar het regulier voortgezet onderwijs of uit te laten stromen naar het mbo. Drie hiervan zijn zelfstandige locaties, die niet aan een school zijn verbonden. De vierde is een cluster 4-school die vooral beoogt leerlingen op havo-niveau zo snel mogelijk terug te brengen naar een reguliere school.

- Twee zelfstandige locaties slagen er naar eigen zeggen goed in hun doelen te bereiken: 80 tot 90 procent van de projectleerlingen komt weer terug in het regulier onderwijs;
- Op beide andere locaties zijn geen duidelijke cijfers beschikbaar.

De twee locaties die zoveel leerlingen terugplaatsen, starten geen indicatietraject meer sinds dat niet meer verplicht is, alleen bij uitzondering. Eén locatie deed dat vroeger verplicht wel, maar streefde dan naar afwijzing. Deze locaties zijn ervan overtuigd dat de Herstart- en Op de Rails-leerlingen in overgrote meerderheid gewoon thuishoren in het voortgezet onderwijs.

Negen locaties stellen geen duidelijke doelen of gaan er voetstoots van uit dat leerlingen blijven waar ze nu zijn. Soms, in het geval van trajectklassen, betekent dat dat leerlingen op hun oude school blijven na de Herstart- of Op de Rails-periode. In de meeste gevallen betekent dit dat leerlingen op de school voor speciaal onderwijs blijven, hoewel het in theorie ook goed mogelijk zou zijn dat ze na indicatie met een rugzak teruggaan naar het regulier onderwijs. Drie van de cluster 4-scholen starten standaard voor iedereen die binnenkomt een indicatietraject. Eén Op de Rails-leerling die in een van deze cluster 4-scholen terecht is gekomen zegt hierover: 'Ik dacht dat ik hier drie maanden zou blijven, maar al op de eerste dag hoorde ik van andere leerlingen dat er bijna nooit iemand teruggaat.' Een leraar van een cluster 4-school zegt: 'De meeste leerlingen beseffen na een tijdje ook wel dat ze zmok-leerlingen zijn.' Op deze en op enkele andere locaties lijkt de ambitie niet te bestaan om leerlingen terug te sluisen naar het regulier voortgezet onderwijs. De betrokken professionals zijn er in veel gevallen overigens ook oprecht van overtuigd dat hun leerlingen het beste af zijn op een cluster 4-school.

4.3 Functioneren na het verblijf op de locatie

Volgens vier locaties doen de meeste leerlingen het goed als ze uit het project Herstart of Op de Rails vertrekken. Deze scholen hebben echter geen harde cijfers beschikbaar en verliezen leerlingen na enige tijd vaak uit het oog (ook als het om leerlingen in trajectklassen gaat). Een enkele keer komt een leerling weer terug in een project, omdat het toch niet goed ging op school. Ook hier zijn echter geen duidelijke cijfers over bekend.

De overige negen locaties hebben geen zicht op de wijze waarop leerlingen functioneren na de projectperiode. Wel meldt één Herstart-locatie dat er soms te veel tijd zit tussen het verlaten van het project en de start van het vervolgtraject, vanwege de sterke terughoudendheid van scholen om leerlingen op te vangen. Herstart-leerlingen dreigen dan opnieuw thuis te komen zitten. De projectlocatie blijft hen daarom opvangen, maar krijgt hier geen geld voor en bovendien gaat dit ten koste van andere leerlingen die op de wachtlijst staan.

4.4 Effecten in breder perspectief

Alle locaties vinden dat de projecten problemen voor leerlingen en voor reguliere scholen oplossen. Ze noemen de volgende punten:

- Het lukt vaak het gedrag van leerlingen te verbeteren en ze daardoor binnenboord te houden (trajectklas op eigen school);
- De projecten voorkomen plaatsing van leerlingen in cluster 4-scholen (volgens enkele locaties);
- De projecten voorkomen voortijdig schoolverlaten. Reguliere scholen zouden dat volgens de locaties eigenlijk zelf moeten doen, met wat meer inzet en middelen;
- Herstart voorkomt thuiszitten en vooral ook de maandenlange periodes van thuiszitten die vroeger vaker voorkwamen;

- De projecten voorkomen uitval en thuiszitten doordat leerlingen tijdens het indicatietraject voor cluster 4 al opgevangen worden en geen wachttijd hoeven te overbruggen;
- De leerplichtambtenaar is minder vrijblijvend gaan werken en geeft een thuiszitter niet meer zo snel een ontheffing van de leerplicht; dat gebeurde vroeger veel te gemakkelijk.

Een aantal gesprekspartners noemt ook ongewenste neveneffecten:

- De projecten lokken strategisch gedrag van scholen uit; ze willen sommige leerlingen graag kwijt en zouden hen het liefst meteen helemaal uitschrijven;
- Het aanbod schept vanzelf de vraag, of zoals een betrokkene op een locatie het uitdrukt: 'Het onderwijs kiept de leerlingen alleen nog maar sneller over de schutting.' Een van de gesprekspartners stelt een statiegeldregeling voor: stel scholen verplicht hun leerlingen weer terug te nemen na de projectperiode. Een andere financiële prikkel tot beter gedrag kan een boete zijn bij het vertrek van een leerling;
- Volgens sommige locaties kan het voortgezet onderwijs niet goed met het gedrag van leerlingen omgaan. Leraren zien nooit dat ze zelf ook medebepalend zijn voor dat gedrag en zolang er projecten zijn die lastige leerlingen opvangen, zullen ze dat ook nooit leren;
- Opvang van leerlingen in een cluster 4-school is geen goed idee, omdat leerlingen daar minder snel het gewenste gedrag gaan ontwikkelen. De projecten hadden beter niet aan de rec's gekoppeld kunnen worden;
- Op de Rails wordt gebruikt als langdurige omleidingroute voor een cluster 4-indicatie voor leerlingen die langs de gewone weg geïndiceerd zouden moeten worden maar van wie de ouders dat tegenhielden.

4.5 Totaalindruk inspectie en effectiviteit

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat vier locaties een overwegend positieve indruk op de inspectie maakten, terwijl één locatie een overwegend negatieve indruk maakte. Er zijn geen harde effectmaten beschikbaar per locatie: de informatie over de verblijfsduur en het functioneren van leerlingen na afloop van het project is gebaseerd op inschattingen van de betrokkenen zelf. Daardoor is ook geen verband te leggen tussen de totaalindruk van de inspectie en de feitelijke effectiviteit van locaties.

Wel lijkt er een zekere samenhang te zijn tussen de totaalindruk van de inspectie en de doelen die locaties zich stellen. Er zijn in totaal vier locaties die zichzelf een duidelijk doel hebben gesteld, hetgeen er in alle gevallen op neer komt dat ze zoveel mogelijk leerlingen willen terugsluizen naar het regulier onderwijs. Drie van deze locaties maken ook een positieve totaalindruk, één een wisselende indruk.

5 Mening van leerlingen over Herstart en Op de Rails

Voor het beantwoorden van de derde onderzoeksvraag - wat vinden leerlingen van de opvang, in vergelijking tot hun laatst bezochte school? - zijn gesprekken gevoerd met 69 leerlingen: 26 uit het project Herstart en 43 uit Op de Rails. De groep van 69 leerlingen bestaat uit:

- 48 jongens en 21 meisjes,
- in leeftijd variërend van elf tot zeventien jaar, met een gemiddelde leeftijd van veertien,
- van wie 27 leerlingen allochtoon zijn (op vijf na allemaal Op de Rails-leerlingen).

De groep ondervraagden is daarmee redelijk representatief voor het landelijk beeld als het gaat om sekse, leeftijd en etnische herkomst. Er is echter niet expliciet op deze kenmerken geselecteerd (zie verder Hiemstra, 2009).

In dit hoofdstuk komt eerst aan de orde welke voorgeschiedenis de leerlingen hebben doorgemaakt, voordat ze in de projecten terechtkwamen (5.1). Daarna komt hun mening over de projecten aan bod, waarbij steeds een vergelijking wordt gemaakt met de school waar ze het laatst op zaten. De veronderstelling hierbij is dat leerlingen daar problemen hebben gehad en dat ze daarom gunstiger denken over hun nieuwe situatie (5.2).

5.1 Voorgeschiedenis van de leerlingen

5.1.1 *Thuiszitten*

Bij de Herstart-leerlingen is thuiszitten het belangrijkste toelatingscriterium. Het project is er immers specifiek op gericht om leerlingen na een periode van minimaal vier weken thuiszitten weer te laten wennen aan het schoolse leven. Van de 26 Herstarters hebben echter twee leerlingen in het geheel niet thuisgezet en twee anderen zaten minder dan vier weken thuis. Daarmee voldoet 16 procent van de groep niet aan het hoofdcriterium voor toelating. De overige Herstarters hebben wel allemaal een periode van thuiszitten achter de rug, die bij één leerling 78 weken ofwel anderhalf jaar heeft geduurd. Van de Op de Rails-leerlingen heeft de meerderheid niet of kort thuisgezet. In totaal hebben negen leerlingen (21 procent) vier weken of langer thuisgezet (één leerling zelfs 32 weken). Zij voldoen daardoor aan het toelatingscriterium voor Herstart (tabel 5.1a).

Tabel 5.1. Aantal en percentage thuiszitters, per project naar duur van thuiszitten

Duur thuiszitten	Herstart (n=26)		Op de Rails (n=43)	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Niet thuisgezet	2	8	31	72
1 t/m 3 weken	2	8	3	7
4 t/m 7 weken	6	23	3	7
8 t/m 11 weken	1	4	5	12
12 t/m 15 weken	3	11	-	-
16 t/m 19 weken	3	11	-	-
20 t/m 23 weken	3	11	-	-
24 weken of meer	6	23	1	2

Totaal	26	100	43	100
--------	----	-----	----	-----

5.1.2

Schoolloopbaan

In de gesprekken is aandacht besteed aan de schoolloopbaan van leerlingen voordat ze in Herstart of Op de Rails terechtkwamen. De leerlingen is gevraagd of ze in het basisonderwijs zijn blijven zitten of dat dat in het voortgezet onderwijs is gebeurd (tabel 5.1.2). Driekwart van de leerlingen is al eens blijven zitten; ongeveer de helft van hen in het voortgezet onderwijs. De leerlingen in de verschillende projecten verschillen niet noemenswaardig van elkaar op dit punt. Ze verschillen wel sterk van de doorsnee leerling: gemiddeld blijft 2 procent van de leerlingen op de basisschool zitten en hooguit 4 procent van de leerlingen in de eerste leerjaren van het vmbo (Inspectie van het Onderwijs, 2009).

Tabel 5.1b Aantal en percentage gedoubleerde leerlingen, per project

	Herstart (n=26)		Op de Rails (n=43)	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Doublure op de basisschool	11	42	13	30
Doublure in het voortgezet onderwijs	8	31	17	40
Doublure in zowel basisonderwijs als voortgezet onderwijs	2	4	1	2
Totaal gedoubleerden	21	77	31	72

Ook is leerlingen gevraagd hoe ze presteerden in Nederlands, wiskunde en Engels, voordat ze in de projecten terechtkwamen (tabel 5.1c). Een deel van de leerlingen wist dit niet, zodat de totalen per project wat lager uitvallen. Uit de tabel blijkt dat bij Herstart ongeveer de helft van de leerlingen slecht presteerde bij Nederlands en wiskunde, terwijl dat bij Engels voor een derde van de leerlingen het geval was. De leerlingen in Op de Rails hebben wat minder vaak onvoldoendes voor Nederlands, maar bij Engels en wiskunde is er weinig verschil. Het prestatieniveau van leerlingen in de beide projecten lijkt daarmee niet sterk verschillend. Het is echter belangrijk te bedenken dat het hier gaat om inschattingen van leerlingen, niet om objectief vastgestelde prestatiebeoordelingen. De resultaten wijzen erop dat het niet de prestaties zijn die het vertrek uit de school veroorzaken (zie ook De Vries, 2009).

Tabel 5.1c Aantal en percentage leerlingen met onvoldoendes, per project en per schoolvak

	Herstart (n=21)		Op de Rails (n=37)	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Onvoldoende voor Nederlands	11	52	10	27
Onvoldoende voor Engels	6	29	11	30
Onvoldoende voor wiskunde	9	43	13	35

5.1.3

Spijbelgedrag

Ten slotte is leerlingen gevraagd of ze op hun vorige school regelmatig spijbelden. Spijbelen geldt in het algemeen als een van de krachtigste voorspellers van stagnaties in de schoolloopbaan en van voortijdig schoolverlaten (Inspectie van het Onderwijs, 2008b).

Tabel 5.1d Aantal en percentage leerlingen met een verleden van regelmatig spijbelen, per project

	Herstart (n=26)		Op de Rails (n=40)	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Regelmatig gespijbeld op vorige school	17	65	13	33

De leerlingen in Herstart hebben veel vaker een spijbelverleden dan de leerlingen in Op de Rails. Beide groepen, en zeker de Herstarters, wijken overigens af van het gemiddelde percentage spijbelaars in het vmbo, dat rond de 20 ligt (Mooij, De Wit & Polman, 2008).

5.2 Mening van leerlingen over de projecten

Aan de hand van voorgestructureerde vragenlijsten is de leerlingen gevraagd hun situatie in Herstart en Op de Rails te vergelijken met hun vorige school, op de volgende onderwerpen:

- Het waarderen van de school als belangrijk (voorbeelditem: goed opletten tijdens de les is belangrijk);
- De relatie met de school en met docenten (voorbeelditem: leraren zijn in mij geïnteresseerd);
- De relatie met medeleerlingen (voorbeelditem: ik kan goed met mijn medeleerlingen opschieten);
- De betrokkenheid van ouders bij de schoolloopbaan (voorbeelditem: mijn ouders vragen naar mijn prestaties op school).

Aanvullend hebben de leerlingen vragen beantwoord over de waardering die ze de projectlocaties geven en over hun spijbelgedrag tijdens hun verblijf op de projectlocaties (tabel 5.2.1).

De leerlingen in beide projecten vinden school nu belangrijker dan toen ze nog in het regulier voortgezet onderwijs zaten. Het verschil is vooral bij de Herstart-leerlingen groot; de Op de Rails-leerlingen vonden ook voorheen hun school belangrijk. De relatie met de docenten is op de projectlocatie veel gunstiger volgens de leerlingen. Uit de scores is duidelijk af te lezen dat de relatie met docenten op de vorige school het meest problematische onderdeel van de schoolloopbaan was, omdat de scores op de andere besproken onderwerpen (zoals de relatie met medeleerlingen) hoger uitvallen.

Ook de relatie met medeleerlingen wordt, vooral door Herstart-leerlingen, positiever beoordeeld dan op de vorige school. Bij de Op de Rails-leerlingen is hier nauwelijks een verschil te zien. Als het gaat om betrokkenheid van hun ouders bij de schoolloopbaan, zien de leerlingen geen duidelijk verschil.

De leerlingen waarderen de projectlocaties met gemiddeld een 7,9. Een aanzienlijk hoger cijfer dan de onvoldoende die ze voor hun vorige school gaven. Een enkele leerling spijbelt ook op de projectlocatie, maar aanzienlijk minder dan op de vorige school.

Tabel 5.2 Verschillen tussen projectlocaties Herstart en Op de Rails volgens leerlingen, per project

	Herstart (n=26)		Op de Rails (n=43)		Significant verschil project en school?
	Vorige school	Project	Vorige school	Project	
Waarderen van school als belangrijk*	2,8	3,3	3,2	3,5	Ja
Relatie met school en docenten*	2,3	3,2	2,4	3,1	Ja
Relatie met medeleerlingen*	2,8	3,2	3,1	3,2	Ja
Betrokkenheid ouders bij schoolloopbaan*	2,9	3,0	3,1	3,1	Nee
Gemiddelde waardering school (cijfer)	5,2	7,9	5,5	7,9	Ja
Spijbelgedrag aanwezig bij leerlingen	65 %	8 %	33 %	8 %	Ja

* schaalscore is minimaal 1, maximaal 4

Uit de scorepatronen van de leerlingen blijkt duidelijk dat het personeel in de projecten Herstart en Op de Rails een betere relatie met de leerlingen heeft dan de docenten op de vorige school. De verschillen tussen de vorige school en de huidige situatie in het project is op dit punt het grootst. Mogelijk is deze betere relatie ook de reden waarom leerlingen de school in het algemeen weer belangrijker gaan vinden en de belangrijkste reden dat ze de projecten zo'n hoge waardering geven. Het ligt voor de hand dat de betere relatie met docenten ook de verklarende factor is voor de zeer sterke afname van het spijbelgedrag. Een betere relatie met docenten heeft ook verband met de groepsgrootte: in het regulier onderwijs valt het soms niet eens op dat leerlingen wegblijven; in de veel kleinere groepen van de projecten is dat ondenkbaar.

6 Conclusies en discussie

In dit onderzoek heeft de inspectie antwoorden gezocht op de volgende vragen:

1. Hoe vangen de locaties Herstart- en Op de Rails-leerlingen op?
2. Welke effecten bereiken de locaties bij leerlingen?
3. Wat vinden leerlingen van de opvang, in vergelijking tot hun laatst bezochte school?

Dit afsluitende hoofdstuk geeft eerst een antwoord per onderzoeksvraag en plaatst vervolgens enkele kanttekeningen bij de onderzoeksopzet (6.1). Daarna worden de bevindingen in het bredere perspectief van Passend onderwijs geplaatst (6.2).

6.1 Resultaten per onderzoeksvraag

6.1.1 *Onderzoeksvraag 1: opvang op de locaties*

Aan de manier waarop Herstart- en Op de Rails-locaties leerlingen opvangen, zijn door het ministerie van OCW geen specifieke eisen gesteld. De inspectie gaat er echter vanuit dat leerlingen in de leerplichtige leeftijd altijd en overal recht hebben op goed onderwijs. Voor de Herstart- en Op de Rails-leerlingen geldt dat vanzelfsprekend ook. Daarom is nagegaan hoe de dertien onderzochte locaties vormgeven aan het aanbod, hoe ze omgaan met de onderwijstijd, hoe het pedagogisch-didactisch handelen is, hoe leerlingen zorg en handelingsplanning verlopen, hoe het klimaat op de locatie is en op welke manier kwaliteitszorg gestalte krijgt.

Aanbod: voor Herstart- en Op de Rails-leerlingen is een adequaat cognitief aanbod van belang, met het oog op het vervolg van de schoolloopbaan na de projectperiode. Op negen van de dertien locaties is dit aanwezig. Een adequaat aanbod voor de sociaal-emotionele ontwikkeling is even belangrijk, zeker omdat de leerlingen in de eerste plaats in Herstart of Op de Rails terecht komen vanwege gedragsproblemen. Het is daarom bijzonder teleurstellend dat slechts één locatie een uitgewerkt aanbod op dit terrein heeft, terwijl op vier locaties nauwelijks van een aanbod sprake is.

Slechts één locatie heeft beide vormen van aanbod goed op orde, terwijl op vier locaties het aanbod op beide terreinen te wensen overlaat.

Tijd: twee locaties bieden te weinig uren per week voor leerplichtige leerlingen en zijn hier door de inspectie op aangesproken. Zes locaties passen de onderwijstijd aan op de behoeften van leerlingen, de andere doen dit niet. De meeste locaties slagen erin het spijbelen van leerlingen grotendeels uit te bannen, maar op drie locaties is dit een probleem.

In totaal zijn er vier locaties zonder problemen op de terreinen die met tijd samenhangen, terwijl één locatie op alle beschreven terreinen tekort schiet.

Pedagogisch-didactisch handelen: op de meeste locaties is de sfeer in de groepen prettig, op twee locaties is dat te weinig het geval. Op vier locaties gebruiken leraren de tijd in de lessen niet efficiënt en is er geen taakgerichte werksfeer. Leerlingen leren op zeven locaties niet gericht om over hun leerprocessen en hun eigen rol daarin na te denken en dragen op vijf locaties weinig verantwoordelijkheid

voor de wijze waarop ze hun lessen invullen. Voor leerlingen die een nieuwe start op school moeten maken, is dit echter wel van belang.

Er zijn vier locaties die pedagogisch-didactisch op de genoemde punten positief naar voren komen, en twee waar dit juist niet het geval is.

Leerlingenzorg en handelingsplanning: bijna alle locaties (op drie na) beschikken bij binnenkomst van leerlingen niet over goede dossiers. De aanleverende scholen nemen hierin onvoldoende hun verantwoordelijkheid. Alle locaties doen onderzoek als leerlingen er net zijn, maar dat leidt slechts op één locatie tot goede handelingsplannen die ook echt de dagelijkse praktijk kunnen sturen. Vier locaties brengen de vorderingen van leerlingen niet of weinig in beeld en vier locaties bieden weinig begeleiding als de leerlingen uitstromen. Alle locaties werken samen met verschillende instellingen, vooral jeugdzorg, maar juist met deze samenwerkingspartner zijn er ook vaak problemen.

Op één locatie is de leerlingenzorg zeer slecht ontwikkeld, op twee locaties juist goed.

Klimaat: zowel leerlingen als personeelsleden op de locaties zijn tevreden over het klimaat en de sfeer. Ouders zijn op acht van de dertien locaties goed te spreken over de manier waarop contacten met hen worden onderhouden.

Kwaliteitszorg: op geen van de locaties is de zorg voor de eigen kwaliteit goed ontwikkeld. Voor meer inzicht in de eigen effectiviteit is dat echter wel wenselijk.

Op vier locaties is de huisvesting slecht tot - in één geval - zeer slecht. Voor leerlingen die toch al problemen hebben, is dit een volstrekt verkeerd signaal. De desolate situaties die de inspectie heeft aangetroffen, stralen niet uit dat het belangrijk is om naar school te gaan.

Van de dertien bezochte locaties zijn er volgens de inspectie vier over de hele linie in staat een adequate opvang te bieden, terwijl één locatie op veel punten te wensen overlaat. Alle overige locaties laten een gemengd beeld zien. De zelfstandige locaties en de trajectklassen komen positiever naar voren dan de cluster 4-scholen.

6.1.2

Onderzoeksvraag 2: effecten bij leerlingen

Er zijn geen harde effectmaten per locatie beschikbaar. Daarom heeft de inspectie een aantal punten onderzocht die een indicatie van effectiviteit vormen.

Verblijfsduur: de leerlingen op de projectlocaties blijven doorgaans de maximaal toegestane tijd. Soms vindt verlenging plaats. In slechts twee locaties stromen Op de Rails-leerlingen soms wat sneller uit.

Doelen stellen: negen locaties hebben geen duidelijke doelen gesteld wat de uitstroom van leerlingen betreft. Dat lijkt ertoe te leiden dat leerlingen die opgevangen worden in een cluster 4-school daar vaak zonder verdere verplichtingen ook blijven. Personeelsleden gaan er zonder meer van uit dat dat voor de leerlingen het beste is. Vier locaties streven expliciet en principieel naar een zo hoog mogelijke uitstroom naar het regulier onderwijs. Of dat ook lukt, is door het ontbreken van gegevens niet objectief na te gaan. Drie van deze vier locaties horen overigens wel bij de groep die door de inspectie als meest positief zijn ervaren. Waarschijnlijk leidt het stellen van een duidelijk doel ook tot een betere doordenking van de opvang die leerlingen nodig hebben.

6.1.3

Onderzoeksvraag 3: de mening van leerlingen over de projectlocaties

Onderzoek bij 69 leerlingen wijst uit dat de projecten volgens de leerlingen vooral leiden tot betere contacten met hun docenten en tot een betere relatie met de school, dat wil zeggen de projectlocatie. Leerlingen geven de projectlocaties het cijfer 7,9, terwijl ze hun vorige school een onvoldoende geven. Problemen met docenten lijken ook de belangrijkste oorzaak van de breuk met de vorige school. Leerlingen in beide projecten spijbelen bijna niet, terwijl ze dat (zeker de Herstart-leerlingen) voor die tijd wel deden. Vooral bij Herstart-leerlingen is het verschil met het oordeel over de vorige school groot.

6.1.4

Kanttekeningen bij de onderzoeksopzet

Bij de selectie van de locaties was het niet mogelijk om een beeld te krijgen van alle plaatsen in Nederland waar Herstart- en Op de Rails-leerlingen worden opgevangen. Dat ligt aan grote versnippering van opvangplaatsen binnen verschillende rec's. Hierdoor is de representativiteit van de dertien onderzochte locaties niet goed te bepalen. Wel is de groep bezochte locaties gevarieerd (zowel stad als platteland, verschillende typen opvang, spreiding over Nederland). Alle benaderde locaties waren meteen bereid mee te werken aan het onderzoek. Zelfselectie door locaties heeft dan ook niet plaatsgevonden.

Binnen de locaties hebben ouders en leerlingen op vrijwillige basis meegewerkt aan de gesprekken met de inspectie. Dit kan tot enige zelfselectie hebben geleid, in die zin dat vooral gemotiveerde ouders en leerlingen aan het woord zijn geweest.

Een beperking van het onderzoek is, dat het niet in alle locaties mogelijk was om lesactiviteiten te zien.

6.2

Herstart en Op de Rails in de context van Passend onderwijs

De projecten Herstart en Op de Rails zijn in het leven geroepen om thuiszitters weer terug te brengen in het onderwijs en om leerlingen op te vangen die door gedragsproblemen de veiligheid op hun school bedreigen. De projecten zijn in principe volgens het ministerie geslaagd als leerlingen hun schoolloopbaan vervolgen. Daarbij is niet gespecificeerd of dat in het regulier of het speciaal onderwijs moet zijn. In deze afsluitende paragraaf plaatst de inspectie enkele kanttekeningen bij nut en noodzaak van de projecten.

6.2.1

De noodzaak van preventie

Uit de onderzoeksliteratuur over voorzieningen die losstaan van het reguliere onderwijs is bekend, dat preventie van problemen veruit de voorkeur verdient boven plaatsing van leerlingen in afzonderlijke voorzieningen of tijdelijke trajecten. De inspectie vraagt zich in dat verband af waarom scholen zo weinig preventief werken, waardoor een groeiend aantal leerlingen uit het regulier onderwijs de laatste jaren verdwijnt in projecten als Herstart, Op de Rails en rebound. In 2009 gaat het naar schatting om een kleine vijfduizend leerlingen op jaarbasis voor deze drie initiatieven gezamenlijk. Dat het aantal toeneemt is een bekend verschijnsel: het aanbod schept altijd op zijn minst voor een deel de vraag.

Er zijn verschillende uitkomsten die erop wijzen dat scholen weinig werk maken van preventie en strategisch omgaan met het plaatsnemen van leerlingen in projecten. Zo is de inspectie op de projectlocaties regelmatig verteld dat scholen het erop aan laten komen dat leerlingen een tijd thuis komen te zitten, zodat ze hen naar Herstart kunnen laten afvloeien. Ook is gezegd dat scholen Op de Rails graag gebruiken als een omleidingsroute naar het speciaal onderwijs, waarbij het aantrekkelijk is dat leerlingen meteen worden uitgeschreven. Bovendien zeggen projectlocaties dat

scholen zelden leerlingen aanmelden voor 1 oktober: de teldatum wordt eerst afgewacht, zodat leerlingen meetellen voor de eigen bekostiging, en daarna begint de verwijzing. De locaties maken eveneens duidelijk dat scholen weinig geneigd zijn leerlingen terug te nemen, zeker niet in de tweede helft van het schooljaar. Het lijkt er dus sterk op dat de projecten fungeren als een comfortabele vuilnisbak voor het regulier onderwijs, terwijl de scholen nog een jaar lang financiering voor de leerlingen blijven behouden en geen enkele financiële sanctie krijgen voor het mogelijk onterecht of te gemakkelijk afschuiven van leerlingen.

Die indruk wordt nog versterkt door de slechte en onvolledige dossiers die leerlingen meekrijgen. Daardoor is heel vaak niet duidelijk of leerlingen echt ernstige problemen hebben en ook niet wat scholen daar nu eigenlijk aan hebben gedaan. De helft van de leerlingen in de projecten is bijvoorbeeld nooit geschorst geweest, terwijl bij leerlingen met gedragsproblemen schorsing als eerste stap een voor de hand liggende maatregel is. Een groot deel van de leerlingen heeft wel gespijbeld, maar het is de vraag of en hoe scholen daarop gereageerd hebben: het is bekend dat veel scholen niet ingrijpen bij spijselgedrag. Op een aanzienlijk deel van de scholen is verder de leerlingenzorg onvoldoende, zoals uit onderzoek van de inspectie jaar na jaar weer blijkt. Leerlingen worden hier de dupe van en moeten door een gebrek aan preventieve zorg vertrekken.

Bij de groep leerlingen in Herstart en Op de Rails valt op dat een deel van hen afkomstig is uit het speciaal basisonderwijs en het praktijkonderwijs. Bovendien heeft mogelijk - de landelijke rapportages zijn hier niet helder over - een groot deel van hen een indicatie voor leerwegondersteuning binnen het vmbo. Veel leerlingen komen dus van scholen die hen extra zorg zouden moeten bieden, maar daar ondanks extra financiering niet in slagen. Dat scholen (en ketenpartners) hun verantwoordelijkheid niet altijd nemen, blijkt ook uit het feit dat het nog steeds voorkomt dat leerlingen maandenlang thuiszitten zonder dat iemand ingrijpt.

6.2.2 *Overlappende doelgroepen*

Volgens de onderzoeksliteratuur is een strenge toelating tot projecten volgens scherpe criteria nodig om passende oplossingen te garanderen. Voor Herstart, Op de Rails en de reboundvoorzieningen gelden criteria die op papier enigszins van elkaar verschillen. In de praktijk echter lijken de groepen die de verschillende projecten bevolken sterk op elkaar. Niet alle leerlingen in Herstart hebben bijvoorbeeld een tijd thuis gezeten; sommige Op de Rails-leerlingen wel, terwijl het voor hen geen criterium is.

In alle drie de projecten stromen vooral jongens in tussen veertien en zestien jaar, afkomstig uit de basisberoepsgerichte en kaderberoepsgerichte leerwegen van het vmbo. Blijkbaar is het tweede en derde leerjaar van het vmbo een periode waarin een bepaalde groep jongens extra zorg en aandacht nodig heeft. Het is de vraag waarom scholen die extra zorg niet zelf kunnen bieden. Uit de gesprekken met Herstart- en Op de Rails-leerlingen blijkt dat problemen met docenten vaak een belangrijke reden zijn voor gedwongen vertrek van de school. Verplaatsing naar een andere klas binnen de school (en naar andere docenten) dan wel verplaatsing naar een andere school zijn in feite veel meer voor de hand liggende maatregelen dan uitstroom naar een project; bovendien zijn die maatregelen veel minder belastend voor leerlingen.

Los hiervan is de validiteit van de toelatingscriteria voor de projecten een punt van discussie, evenals de toegestane verblijfsduur in de projecten. Waarom hebben leerlingen die vier weken of twee maanden thuis hebben gezeten, drie tot vier maanden nodig in een Herstart-voorziening om weer naar school te kunnen gaan?

Waarom hebben leerlingen die met doorgaans niet duidelijk omschreven problemen instromen in Op de Rails een heel schooljaar nodig om door te kunnen stromen naar een passende plaats in het onderwijs? De verdubbeling van de maximale verblijfsduur in de projecten, die van tijd tot tijd bij leerlingen plaatsvindt, leidt er bij Op de Rails toe dat leerplichtige leerlingen twee jaar lang buiten gewone onderwijssettings kunnen verblijven. Dit lijkt zonder meer een onwenselijke situatie.

6.2.3 *Knelpunten in de projecten*

De onderzoeksliteratuur geeft aan dat voorzieningen buiten reguliere scholen veel aandacht moeten besteden aan manieren om leerlingen gewenst gedrag aan te leren. De meeste projectlocaties doen dit echter, door het grotendeels ontbreken van een aanbod op dit gebied, niet goed genoeg. Daarnaast is gerichte aandacht voor de cognitieve ontwikkeling nodig, omdat anders alleen al door het ontbreken daarvan problemen ontstaan bij terugkeer in het regulier onderwijs. Ook die gerichte aandacht is echter niet vanzelfsprekend aanwezig.

Het gebrek aan goede handelingsplannen versterkt de ongunstige situatie. Daar komt nog bij dat het aanbod voor een deel van de leerlingen in de projecten (van havo, vwo en mbo) ongeschikt is. Een ander aandachtspunt is de kwaliteit van lessen. *Curriculum bleakness*, ofwel lessen die onvoldoende inspirerend en uitdagend zijn voor leerlingen, komt op de projectlocaties te vaak voor.

Een laatste knelpunt betreft het plaatsen van leerlingen met problemen bij elkaar. Van groepen waarin iedereen problemen heeft, kan een ongewenste invloed uitgaan. Dat gevaar is vooral aanwezig als Herstart- en Op de Rails-leerlingen in gewone klassen van cluster 4-scholen worden geplaatst en daar het gewone programma volgen; dit komt op veel cluster 4-scholen voor.

6.2.4 *Onderzoek naar effecten nodig*

Hoewel de projecten Herstart, Op de Rails (en ook rebound) intussen al enkele jaren bestaan, is nog steeds niets bekend over de effectiviteit op de langere termijn. Het is niet duidelijk hoeveel leerlingen na deelname aan een project er zonder verdere problemen in slagen minimaal een startkwalificatie te behalen. Ook is niet duidelijk of sommige projectlocaties gunstiger effecten behalen dan andere. Met de gegevens die de WEC-Raad verzamelt, zouden zulke analyses wel gedaan kunnen worden.

Los van de vraag naar de effectiviteit kan ook de vraag naar efficiëntie gesteld worden. Zelfs als leerlingen succesvol doorstromen na de projecten, dan nog zou onderzocht moeten worden of dat niet veel gemakkelijker (en goedkoper) bereikt had kunnen worden.

6.2.5 *Passend onderwijs*

De landelijke cijfers (Kwant, 2009a, 2009b) maken duidelijk dat de projecten Herstart en Op de Rails momenteel bij ruim de helft van de leerlingen resulteren in een indicatie voor het (voortgezet) speciaal onderwijs. Het voortgezet onderwijs, de grootste leverancier van leerlingen, neemt hooguit een derde van de leerlingen weer terug. Bij de reboundvoorzieningen ligt dat percentage weliswaar hoger, maar ook daar blijkt dat veel leerlingen niet terugkeren naar hun school.

Naar de mening van de inspectie zouden reguliere scholen veel beter in staat moeten zijn hun leerlingen passend onderwijs te bieden, zodat uitstroom naar specifieke projecten niet nodig is. Dat kan, als die scholen meer werk maken van hun leerlingenzorg. Scholen die in het leven zijn geroepen en bekostigd worden voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, zouden hun leerlingen al helemaal niet naar specifieke projecten moeten kunnen verwijzen. Het gaat dan bijvoorbeeld

om scholen voor speciaal basisonderwijs, scholen voor praktijkonderwijs en vmbo-scholen met lwoo-licenties.

De inspectie ontkennt geenszins dat sommige leerlingen in aanmerking komen voor het (voortgezet) speciaal onderwijs. Voor die leerlingen kan echter ook een indicatietraject gestart worden op de school van herkomst. De meerwaarde van de route via de projecten Herstart en Op de Rails voor deze groep leerlingen is de inspectie niet duidelijk. Eerder lijken de projecten een omslachtige en soms tijdrovende wijze om in het speciaal onderwijs terecht te komen.

De inspectie ontkennt evenmin dat het voor leerlingen met gedragsproblemen soms goed kan zijn om uit een problematische situatie gehaald te worden, zowel voor henzelf als voor hun omgeving. Een maandenlang verblijf buiten de school is echter niet aan te raden als het onderwijs buiten die school onvoldoende kwaliteit heeft, zoals nu in sommige Herstart- en Op de Rails-locaties het geval is. Korte doelgerichte interventies, liefst binnen de eigen school, verdienen dan ook veruit de voorkeur en bieden de meeste kans op een vlot vervolg van de schoolloopbaan. Bovendien besparen ze leerlingen de ervaring van school verwijderd te worden. In dit kader verdient de opzet van trajectklassen binnen de school veel meer aandacht. Leerlingen kunnen vanuit die klassen het cognitieve aanbod blijven volgen in reguliere lessen, zodat ze op cognitief gebied geen achterstand hoeven op te lopen. Een goed aanvullend aanbod op sociaal-emotioneel gebied, gericht op gedragsverandering, is dan wel nodig om de problemen effectief te verhelpen.

Vaak lijken problemen met docenten de belangrijkste reden dat leerlingen in de projecten terechtkomen. Op de projectlocaties voelen ze zich prettiger en spijbelen ze minder. Omdat het onderwijsaanbod meestal niet beter is dan dat van de reguliere school, komt dit waarschijnlijk vooral door de kleinere setting en de extra aandacht door docenten. Dit zijn simpele succesfactoren die ook binnen reguliere scholen te realiseren zijn, bijvoorbeeld in de vorm van trajectklassen. De inspectie vindt het in het kader van Passend onderwijs nodig dat reguliere scholen voor voortgezet onderwijs dit type zorg zelf bieden, zeker aan groepen leerlingen in het vmbo die daar het meest behoefte aan hebben. Als sommige leerlingen daar niet genoeg aan hebben, ligt verwijzing naar het voortgezet speciaal onderwijs voor de hand. De inspectie acht het bestaan van projecten en voorzieningen tussen regulier en speciaal onderwijs in - waarvan de effectiviteit geenszins is aangetoond - juist in het kader van Passend onderwijs onnodig en onwenselijk.

LITERATUUR

- Dynarski, M. (2000). *Making do with less: Interpreting the evidence from recent federal evaluations of dropout-prevention programs*. Harvard University: Conference Paper for the conference on Dropouts: Implications and findings.
- Dynarski, M., & Gleason, P. (2002). How can we help? What we have learned from recent federal dropout prevention evaluations. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 7(1), p. 43-69.
- Fashola, O., & Slavin, R. (1998). Effective dropout prevention and college attendance programs for students placed at risk. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 3, p. 159-183.
- Finn, J.D. (1993). *School engagement and students at risk*. Washington: National Center for Education Statistics.
- Fitzsimons Hughes, A., & Adera, B. (2007). Education and day treatment opportunities in schools: Strategies that work. *Preventing School Failure*, 51(1), p. 26-30.
- Hiemstra, E. (2009). *Geen binding geeft weinig te verliezen. Leerlingen in Herstart en Op de Rails*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Inspectie van het Onderwijs (2007). *Cluster 4: de kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen met ernstige gedragsproblemen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2008a). *De kwaliteit van reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2008b). *De Staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2006/2007*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2009). *De Staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Kuyvenhoven, T.D. (2007). *Reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs. Een analyse van de maatregel en de uitwerking ervan in de praktijk*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Kwant, D. (2007). *Op de Rails. Eindverslag van het eerste projectjaar*. Utrecht: WEC-Raad.
- Kwant, D. (2008). *Ze leren weer. De herstart van thuiszitters. Eindverslag van het derde projectjaar Herstart*. Utrecht: WEC-Raad.
- Kwant, D. (2009a). *Bijna 500 nieuwe kansen. De herstart van thuiszitters. Eindverslag van het vierde projectjaar Herstart*. Utrecht: WEC-Raad.
- Kwant, D. (2009b). *Op de Rails. Eindverslag van de projectjaren 2006-2008*. Utrecht: WEC-Raad.
- Mooij, T., Wit, W. de & Polman, H. (2008). *Sociale veiligheid in het voortgezet (speciaal) onderwijs 2006-2008*. Nijmegen: ITS.
- Mouton, S.G., & Hawkins, J. (1996). School attachment: Perspectives of low-attached high school students. *Educational Psychology*, 16(3).
- Prevatt, F., & Kelly, F.D. (2003). Dropping out of school: A review of intervention programs. *Journal of School Psychology*, 41, p. 377-395.
- Steenhoven, P. van der & Veen, D. van (2009). *NJI-Monitor reboundvoorzieningen voortgezet onderwijs 2008*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.
- Tinga, F., Veenstra, R., & Lindenberg, S. (2008). Spijbelen aan het einde van het basisonderwijs en het begin van het voortgezet onderwijs: de invloed van sociale binding en zelfcontrole. *Pedagogische Studiën*, 85, p. 59-75.
- Van Acker, R. (2007). Antisocial, aggressive, and violent behavior in children and adolescents within alternative education settings: Prevention and intervention. *Preventing School Failure*, 51(2), p. 5-12.

- Voelkl, K.E. (1996). Measuring students' identification with school. *Educational and Psychological Measurement*, 56(5).
- Vries, A.M. de (2009). *Na de Rebound. Schoolloopbanen na de Rebound; belemmerende en bevorderende factoren*. Groningen: GION.
- Williams, K. (2002). Determining the effectiveness of anger management training and curricular infusion at an alternative school for students expelled for weapons. *Urban Education*, 37(1), p. 59-76.

BIJLAGE I

OVERZICHT VAN ONDERZOCHE LOCATIES

Het schema laat zien welke dertien locaties zijn onderzocht. De locaties horen bij twaalf verschillende rec's (Groningen en Smilde vallen onder hetzelfde rec). Verder is in het schema te zien welke groepen leerlingen de locaties opvangen.

	Herstart	Op de Rails	Zowel Herstart als Op de Rails
Amersfoort		X	
Amsterdam			X
Den Bosch			X
Den Haag		X	
Deventer			X
Emmeloord		X	
Groningen			X
Haarlem			X
Maastricht			X
Middelburg	X		
Oss			X
Smilde		X	
Wapenveld			X

BIJLAGE II

GESPREKSPUNTEN

Algemeen

- Vangt de locatie leerlingen op die tot de doelgroep behoren?
- Hoe zijn de leerlingen op de locatie terechtgekomen?
- Vormen gebouw en lesruimten een inspirerende leeromgeving?

Aanbod

- Is er een adequaat aanbod voor de sociaal-emotionele ontwikkeling?
- Is er een adequaat aanbod voor de cognitieve ontwikkeling?
- Gebruikt de locatie methodieken die in het project ontwikkeld zijn?
- Sluit het cognitieve aanbod aan bij het aanbod van de school van de leerlingen?
- Wie is verantwoordelijk voor de samenstelling van het cognitieve aanbod?

Tijd

- Hoeveel roostertijd is gepland per week/per jaar?
- Voldoet de geplande tijd aan eisen die voor deze leeftijdsgroepen gelden?
- Varieert de locatie de tijd, afhankelijk van de behoeften van leerlingen?
- Komt ongeoorloofd verzuim voor?
- Wordt de tijd efficiënt ingezet?
- Hoe lang verblijven de leerlingen op de locatie?

Pedagogisch-didactisch handelen

- Bevorderen personeelsleden het zelfvertrouwen van leerlingen?
- Stemmen personeelsleden hun pedagogisch-didactisch handelen af op leerlingen?
- Realiseren personeelsleden een taakgerichte werksfeer?
- Stimuleren personeelsleden leerlingen tot denken?
- Zorgen personeelsleden voor interactie met leerlingen en voor interactie tussen leerlingen onderling?

Actieve en zelfstandige rol van leerlingen

- Zijn leerlingen actief betrokken bij (onderwijs)activiteiten?
- Krijgen leerlingen inzicht in hun leer- en ontwikkelingsproces?
- Hebben leerlingen verantwoordelijkheid voor de organisatie van hun eigen leerproces (passend bij hun leeftijd en ontwikkeling)?

Klimaat en veiligheid

- Voelen leerlingen zich aantoonbaar gerespecteerd en veilig?
- Voelen personeelsleden zich aantoonbaar gerespecteerd en veilig?
- Wordt de veiligheidsbeleving van leerlingen en personeelsleden systematisch gepeild?
- Worden incidenten geregistreerd en geanalyseerd?
- Heeft de locatie een preventief en curatief veiligheidsbeleid?
- Betreft de locatie ouders bij wat zich op de locatie afspeelt?

Leerlingenzorg en handelingsplanning

- Heeft de locatie heldere criteria voor in- en terugstroom van leerlingen?
- Wordt de onderwijsrelevante beginsituatie van leerlingen bepaald?
- Is er bij instroom van leerlingen een dossier beschikbaar?
- Hoe wordt beslist of leerlingen een indicatietraject voor cluster 4 ingaan?
- Stelt de locatie voor elke leerling een handelingsplan op?
- Wat is de geldigheidsduur van het handelingsplan?
- Wat is de kwaliteit van het handelingsplan?
- Stuurt het handelingsplan de dagelijkse praktijk?
- Hoe bepaalt de locatie de vorderingen van leerlingen?
- Wordt het handelingsplan geëvalueerd?
- Begeleidt de locatie leerlingen en ouders bij het vervolgtraject?
- Met welke ketenpartners werkt de locatie samen?

Kwaliteitszorg

- Zijn er activiteiten op het gebied van kwaliteitszorg?
- Wie zijn er betrokken bij de kwaliteitszorg?
- Zijn er streefdoelen geformuleerd voor de locatie?
- Beschikken medewerkers over de juiste competenties en kwalificaties?
- Rapporteert de locatie op de voorgeschreven wijze?

Opbrengsten

- Halen leerlingen de doelen die in handelingsplannen zijn beschreven?
- Functioneren leerlingen naar verwachting na hun verblijf op de locatie?

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

2010-11 | gratis
ISBN: 978-90-8503-208-3
Postbus 51-nummer: 22PD2010G225

Exemplaren van deze publicatie zijn te bestellen bij Postbus 51: bel 0800-8051 (gratis) of kijk op www.rijksoverheid.nl. De medewerkers zijn op werkdagen telefonisch bereikbaar van 08.00 tot 20.00 uur.

© Inspectie van het Onderwijs | juli 2010